

JEZIK – kaj je?

Jezik je sistem znakov, sredstvo za (spo)razumevanje. S tem vprašanjem se ukvarjajo različne stroke. PRAGMATIKI so definicijo o jeziku kot sredstvu za sporazumevanje nadgradili z dejstvom, da sporočamo, da bi vplivali na naslovnika.

JEZIK = sredstvo, s katerim vplivamo na naslovnika

JEZIK = usoda resnice → ne drži!

S tem, ko vplivamo na naslovnika, ne izbiramo sredstev (ne izbiramo le med resničnimi dejstvi, ampak lahko posežemo tudi po drugih sredstvih – npr. laž ...)

RESNICA # REALNOST

Kar je realno, ni nujno, da je vedno res.

Katere jezike poznamo? Kako jih med seboj razlikujemo?

JEZIK

NARAVNI

(govorci ga osvojijo v naravnem - naučimo se ga v naravnem okolju; jezi, medijev, države ...)

usvajanje

- poteka v naravnem
- poteka nenačrtovano

učenje

- načrtna dejavnost
- sledimo konkretnim učnim načrtom
- določeni cilji
- določene vsebine

UMETNI

(so produkt človeka – človek jih je ustvaril; prim. esperanto, računalniški jeziki ...)

PRVI JEZIK(materni jezik): najprej usvajamo v naravnem okolju, ko gremo v šolo, se ga začnemo učiti (učimo se pravil, ki so oblikovane v nekem jeziku). Prej ali kasneje se lahko začnemo učiti katerega drugega jezika, take jezike imenujemo:

DRUGI / TUJI JEZIK:

Rojeni govorec: termin je začel uporabljati Noam Chomsky (zaznamoval skladiščno zamisel). Rojeni govorec je oseba, ki se je jezik naučila iz okolja in je njen prvi / materni jezik. Ima možnost, da se nauči prvega jezika iz okolja.

Ali se bo prvi jezik umaknil drugemu je odvisno od veliko dejavnikov:

Jezikovna zmožnost: prehajanje iz J₁ v J₂.

Možnost za rabo jezika – zgodi se, da jezikovna možnost usiha. Procesi se dogajajo na dvojezičnih področjih, tam, kamor so se ljudje izselili. (izseljenci = množice ljudi, ki so se odselili; zdomci = posamezniki, ki so se odselili).

Jezikovna zmožnost – ta termin uporabljamo danes drugače kot CHOMSKY. On je definiral jezikovno zmožnost / kompetenco posameznika jeziku; abstraktno vedenje; poznavanje pravil v jeziku.

POZNAVANJE RABE: Raba / performanca je vsakratno uresničevanje vedenja o jezikovnih pravilih v konkretni situaciji. Performanca je nadgrajevanje dobila v ameriških raziskavah v 70-ih letih.

Sporazumevalna zmožnost – nadpomenka za jezikovno zmožnost

Pragmatična zmožnost

(*HYMES (1976) v razpravi govori o lingvistični kompetenci kot o pojmu, ki pokriva le poznavanje slovničnih pravil. Tej je pridružil sporazumevalno zmožnost, ki zagotavlja, da se posameznik združi v jezikovno dejanje. Je nadpomenka za jezikovno in pragmatično zmožnost.)

Postavi se vprašanje, kaj je pomembnejše:

SLOVNIČNA PRAVILA ali PRAGMATIKA / KAKO SE POGOVARJATI?

Pragmatična načela uravnavajo sporazumevanje na ravni primernosti (KDAJ, KJE, KAKO, S KOM, O ČEM, ZAKAJ).

Ugotovili so, da nobena od obeh zmožnosti (jezikovna ali pragmatična) ni pomembnejša od druge. Kasneje so postavili jezikovno zmožnost za nadpomensko – gra za obvladovanje slovničnih pravil – slovnična zmožnost – nepravilnost pragmatičnih načel – pragmatična zmožnost.

JEZIKOVNA ZMOŽNOST*

SLOVNIČNA ZMOŽNOST

SPORAZUMEVALNA ZMOŽNOST
govorimo o neustreznosti

* jezikovna zmožnost raste vse življenje, dokler ne začne upadati. Nikoli ne moremo reči, da je popolnoma razvita, ker nastajajo nova predmetna področja, poimenovanja in se jih moramo večinoma učiti, ker ne poznamo leksike niti predmetnega področja. Raste v šoli, naprej pa nenačrtno.

Metajezikovna zmožnost – zmožnost razpravljati / razmišljati o jeziku.

Naravni jezik – tisti, ki se ga naučimo v okolju.

Umatni jezik – tvori / oblikuje ga človek. Nihče ga ne govori kot materni jezik. Ne učimo se ga iz okolja.

Nečloveški jezik – naravni jezik. Jezik je lahko tudi živalim vgrajen (kukavica), nekatere živali pa se jezika učijo (kalin) iz okolja.

Človeku je nekaj prirojenega. Obstajajo neke osnove, ki nam omogočajo, da se naučimo jezika, a če ni človeškega jezika v okolju, se ga ne naučijo: npr. volčji otroci so se naučili jezika volkulje, ki jih je vzgajala.

Izoblikovale so se slovnice, ki so značilne za vsak jezik posebej. Pod vplivom okolja se izoblikujejo mentalne slovnice nekega posameznega jezika.

Slovnična zmožnost – obvladovanje slovnčnih pravil
Pragmاتیčna zmožnost

USVAJANJE JEZIKA

- nenačrtno učenje
- okolje, kjer je to govor okolja
- v njem poteka celotno učenje
- prvi jezik

UČENJE JEZIKA

- načrtno učenje
- drugi / tuji jezik

SPORAZUMEVANJE

SPOROČANJE

(govorjenje, pisanje)

SPREJEMANJE

(poslušanje, branje)

Marija Golden: O jeziku in jezikoslovju
F. de Saussure: Tečaj splošnega jezikoslovja
M. A. K. Halliday: Uvod v funkcijsko slovnico (1994) – ni v sln. j.

STRUKTURALIZEM

F. de SAUSSURE: razlikuje med:

Langue / jezik - ...je primaren, homogen, neskončen

...je struktura, ki jo je potrebno opisovati samo zase, ne da bi vnašali podatke zgodovinskega razvoja. Ne kaže vnašati tudi podatkov družbene skupnosti in podatkov o spoznavnih in zazanavnih pojavih, ki omogočajo, da jezik razvijamo in ga uporabljamo.

Parole / govor ...je sekundaren, trenuten in heterogen. Gra za pojave, ki jih opisujejo BIO, FIZ, PSIH. pojmujejo ga kot psihološko-fizikalno etiteto. Z govorom udejanjamo svoje misli. Gre za uporabno znanje jezika, ki ga uporabljamo zato, da udejanjamo v svoje misli.

Sklep: Skladnja (izražanje misli v stavkih) pripada psihologiji govora.

AMERIŠKI STRUKTURALIZEM - predstavniki: Grossman, San, Van Valin (usmeril se je v opisovanje udeleženskih vlog).

FUNKCIJSKO POJMOVANJE JEZIKA

V okviru praškega lingvističnega krožka se je v 30-ih letih izoblikovala FUNKCIJSKA ŠOLA. Predstavljala je enega od delov funkcijskega pristopa.

Predstavniki so se ukvarjali z razpravljanjem o besednem redu.

Funkcijski pristop predstavlja izpeljavo iz različnih jezikovnih tradicij. Vključuje Praško funkcijsko šolo z začetniki Mathesinsonom in njegovimi somišljeniki – kasneje Firbas, Daneš (nadaljuje Mathesinsonovo delo). Tudi še Ptere Sgall, Panevova, Eva Hajičova.

BRITANSKA FUNKCIJSKA ŠOLA – značilno, da je v svoji skrajni izpeljavi šla v sistemsko raziskovanje jezika (80., 90. leta); gre za raziskovanje funkcij jezikovnih elementov.

Predstavniki: M. A. K. Halliday.

Ta šola se razvija tudi v Avstraliji (Halliday se je preselil tja in jo prenesel tja).
Rokaja Hassan (hallidayeva žena) – znana po delu Kohezija v angleščini.

NIZOZEMSKA FUNKCIJSKA ŠOLA – predstavniki: Van dijk.

Za funkcijski pristop je značilno, da slovnico raziskujejo / obravnavajo kot drugotni / izpeljani sistem. Njegova oblika je tesno povezana z nalogo, ki jo ima v komunikaciji. Odnos med obliko in njeno funkcijo je sorazmerno zapleten, a kljub temu se ga lahko naučimo.

Kako? Naše učenje vodijo pragmatične in semantične prvine sporazumevanja, vlogo pa imajo tudi značilnosti govornega kanala.

OSEBEK POVEDEK, PREDMET... - površinska določila → lahko izraža različne funkcije.
Npr. OSEBEK je lahko TISTI, KI OPRAVLJA DEJANJE → izraža funkcijo DELOVALNIKA / AGENSA.

Deček	je razbil	vazo.	→ ABSTRAKTNI STAVČNI VZOREC – ponazarja elemente v
os.	pov.	predm.4	strukturi, ne pa tudi zaporedja v (stavku) strukturi.
S _{nom.}	VF	S _{sacc.}	
SUBSTANTIV	VERBUM	SUBSTANTIV	
NOMINATIVUM	FINITUM	AZKUZATIVUM	
	os. glag. obl.		

Poved – najmanjši del sporočila; lahko je že sama sporočilo. Ni nujno, da ima osebno glagolsko obliko. Je z besedami napolnjen stavčni vzorec (= ILUSTRACIJA STAVČNEGA VZORCA).

Stavek – so vse besede zbrane okrog osebne glagolske oblike. Je abstraktni stavčni vzorec.

Izrek – propozicija; komunikacijska funkcija. Je poved, ki ima komunikacijsko funkcijo – poved z namenom (želimo vplivati na naslovnika).

SLOVENSKI BESEDNI RED JE PROST, razen v izjemah (prilastki, naslonski niz → vedno za 1. stavčnim členom), kjer slovnicična pravila določajo red. ravnati se moramo po predhodnem (kon)tekstu in pomembnosti informacij → kar je pomembneje, je na koncu → zaradi tega, ker kar rečemo na koncu, si dlje zapomnimo (načelo členitve po aktualnosti). Besednega reda ne moremo razlagati na eni sami izolirani povedi – VEDNO MORAMO UPOŠTEVATI ŠIRŠI KONTEKST (im. GOVORNI ODSTAVEK – tista enota, ki jo imamo pred očmi, ko analiziramo besedni red [poim. Breznik; DS 1908]).

TOPIK		FOKUS	
TEMA / IZHODIŠČE		REMA / JEDRO	
POVEDI		POVEDI – nosi težo sporočila	
Deček	je razbil	vazo.	→ stavčni vzorec
os.	pov.	predm.4	+ POVED
S _{nom.}	VF	S _{sacc.}	

Topik – stara informacija

Fokus – nova informacija

Deček – opravlja funkcijo osebka / agensa, hkrati pa tudi funkcijo teme.

Deček* je razbil vazo. → KATEGORIJA Ž+ IN Č+

Veter*° je razbil vazo. → KATEGORIJA Ž- IN Č-

Maček*° je razbil vazo. → KATEGORIJA Ž+ IN Č-

Vaza*^a je razbita. → KATEGORIJA Ž- IN Č-

- * osebek + tema; ko skušamo ugotoviti
- ° kavzatorja (povzročitelja) → povzroči dejanje
- ^a patiens (pacijens) → predmet, na katerega je dejanje usmerjeno.

Gre za različne funkcije, ki jih oblikovno opravljajo. Pravil se naučimo iz besedil! Iz besedil se naučimo tudi funkcij, ki jih besede opravljajo!

Npr. Ali imate uro?

Kot predmet v posesti primarna funkc.	Kot spraševanje po času sekundarna funkcija
--	--

Razkorak med obliko in pomenom premestimo z izkušnjo.
včasih velik

Funkcija 2. osebe: 1. in 2. oseba ponujata enako, medtem ko je 3. os. izključena iz sporazumevalnega procesa.

FUNKCIJSKI PRISTOP

Gre za raziskovanje komunikacije v kontekstu. Kontekst združuje različne pristope. Temi preučevanja sta lahko:

1. tema pogovora
2. udeleženci v procesu

Halliday → kot raziskovanje, kako je jezik uporabljen.

Poskušamo definirati cilje, ki jim jezik služi in kako so uporabniki zmožni to doseči.

Te cilje je mogoče doseči na 4 načine: glede na dva prenosnika:

	vizualni prenosnik	in	slušni prenosnik
branje	pisanje	govorjenje	poslušanje

Pri komunikaciji uporabljamo verbalna in neverbalna sredstva (za branje, za poslušanje)

Halliday → loči procese s katerimi se sporazumevamo. Funkcijski pristop je poskus razlage narave jezika s funkcijskimi izrazi. Funkcijske jezikoslovce zanima ali se jezik oblikuje z rabo, in če se, na kakšen način poteka.

Gre za opis, ki raziskuje rabo jezika in se hkrati ukvarja tudi s slovnico. Izhaja iz besedila. Jezik ima na voljo določena sredstva, ki jih lahko kombiniramo.

(JEZIKOVNA) SREDSTVA:

- LEKSIKALNA SREDSTVA / BESEDE → sporočila
- BESEDNI RED
- MORFOLOŠKE OBLIKE
- INTONACIJSKI POTEK

S kombinacijo vseh 4-ih lahko v jeziku izražamo različne funkcije. Najprej vzpostavimo odnos med jezikovnim izrazom in zunajjezikovno dejanskostjo → REFERENCA.

Poimenujemo lastnost tega predmeta, osebe, dejanja → pripisovanje lastnosti nečemu (kakšni so), jih kvantificiramo (preštejemo), določimo odnose med udeleženci v govornem dejanju.

SPOROČEVALEC

BESEDILO

NASLOVNIK

kontekst

oblikuje besedilo, zato uporablja kod v nekem kontekstu

Glagolsko obliko izražamo s končnicami; osebo / naslovnika identificiramo (npr. s TI, z imenom → to so etikete, ki jih razumemo le, če osebo poznamo). Jezikovna sredstva, ki jih izbiramo → moramo imeti neko vedenje.

Namen – zakaj je sporočevalec oblikoval besedilo. Stališče sporočevalca do informacije → ali je prepričan, da je informacija resnična.

Topik oz. fokus informacije (izražanje le-tega) → besedni red je tisti, ki kaže pomembnost in manj pomembnost informacije.

Predpostavke, ki jih imata sporočevalec in naslovnik → oba imata neke ideje o drug drugem in o informacijah, ki jih sporočevalec oblikuje v besedila; PRESUPOZICIJE (predpostavke).

SHEMA:

Konkretni govorni položaj → situacija, v kateri se dogaja sporazumevalni proces; tu nastajajo besedila; najmanjša enota tega besedila je IZREK → ima pomen, izraža tudi propozicijo ali stvarno vsebino (= govorni signali – npr. Halo? – nimajo stvarne vsebine). Funkcija, ki jo izrek opravlja, je vzpostavljanje stika.

PROPOZICIJA

IZREK

KOMUNIKACIJSKE
FUNKCIJE

sta izražena z verbalnimi sredstvi. Komunikacijska funkcija ni nujno vedno izražena (lahko je prikrita).

Neposredno / eksplicitno izražena → s temi deli izrekov (npr. Seznanjam vas) nas informira. To je odvisno od konteksta (= tretji del izreka).

Od konteksta so odvisna vsa sredstva, ki jih uporabljamo (od sporočevalca → naslovniku). Pomembni so tudi udeleženci; odnos med njimi (socialne, starostne razlike ...). Pomembno je vedenje, ki ga imajo udeleženci o svetu. Lahko govorimo o dveh vrstah konteksta:

1. ki je takoj viden
2. ki ga moramo še pridobiti (s prebiranjem literature).

udeleženci

odnos med udeleženci, njihovo vedenje o svetu

navzočnost predmetov,
o katerih se govori

B

E

S

**KONKRETNI
KOMUNIKACIJSKI
POLOŽAJ**

IZREK

E

D

PROP

KF

I

L

O

GOVORNO DEJANJE

PROPOZICIJSKO DEJANJE

DEJANJE GOVORČEVE KOMUNIKACIJSKE NAMERE

predikacijsko
dejanje

referenčno
dejanje

V konkretni situaciji lahko prepoznamo kraj in čas. Za definiranje govornega dejanja / položaja- ali se odvija v instituciji ali zunaj nje – delimo na:

- a. formalni + → se odvija v instituciji (šola, univerza, sodišče, policija, vrtec, vojska, časopisna hiša ...)
- b. neformalni - → se odvija zunaj institucije.

Če pišem članek (pismo) na Mladino (= javno, ker je objavljeno) kot neko kritiko, je to neformalno; če pa pišem v imenu institucije, je to formalno

FORMALNI:

- a. javno + (pismo Mladini) → je objavljeno, pišem v imenu institucije
- b. zasebno – (pismo instituciji; namenjeno posebni službi → davčni urad – ne sme biti objavljeno) (npr. pismo z pritožbo na dohodnino)

NEFORMALNI:

- a. javno + (odgovor urednika na naše pismo mladini)
- b. zasebno – (pismo prijateljici)

Ustreznemu govornemu položaju moramo izbrati primerno besedilo (uporaba pravilnih sredstev). Ko oblikujemo izrek, moramo oceniti konkretni komunikacijski položaj.

Prisotnost predmetov, o katerih govorimo:

Verbalna in neverbalna sredstva izbiramo glede na to ali je predmet prisoten ali ne. To je tisto, kar vidimo.

DEIKTI → tisti izrazi, ki imajo pomen samo v situaciji; drugače samo kažejo na nekaj (tisto tam; ej, ti ...).

Družbeno – politična situacija, kulturne norme, tradicija, norme, ki vladajo za srečanja s funkcionarji. Upoštevati je treba tudi temperament človeka. Če teh norm ne upoštevamo, lahko pride do nepravilne uporabe sredstev.

Vsak posameznik ima različno širok intimni pas (tj. pas, kako blizu z nekom govoriš) – neformalno okoli 80 sm.

Šole imajo bistvo skrito.

Pravni govorci morajo biti zelo jasni (obtožbe ...)

Kako bo naslovnik razumel izrek, je odvisno od konteksta in od sporočevalca. Pri naslovniku gre za interpretacijo izreka. Pomen in smisel nista vedno enaka. Z enim izrekom lahko izražamo različne namene. Namen bolj natančno opredeljujejo sredstva, ki jih je sporočevalec uporabil.

Kontekst:

Komunikacijo si lahko predstavljamo kot neko verigo. Oba (sporočevalec in naslovnik) sprejemata sporočilo v kontekstu. Kontekst teh dveh je redkokdaj enak. Sestavljen je iz treh delov: fizični svet, socialni svet, mentalni svet.

Fizični svet je lahko pri obeh enak (sta v istem prostoru → samo neposredna komunikacija).

Socialni svet (položaj na družbeni lestvici) se lahko razlikuje.

Mentalni svet → mentalna svetova sporočevalca in naslovnika se redko ujemata. Tu prihaja do največjih razlik (želja, motivacija, strahovi, prepričanja → duševno stanje naslovnika in sporočevalca). Sem spada tudi vedenje o svetu.

Presečna množica med sporočevalcem in naslovnikom je zelo različno velika.

V primeru, ko naslovnik in sporočevalec nimata skupnega socialnega in mentalnega sveta, komunikacija ne more potekati.

SPORAZUMEVANJE

Sporočanje → poleg verbalnih tudi neverbalna sredstva. Gre za vidne prvine.

Sprejemanje → receptivna dejavnost. Gre za dejavnost sprejemanja / recepcija zapisanih in govorjenih besedil.

Pasivno in aktivno znanje jezika:

AKTIVNO → govorjenje, pisanje   kategorično lahko rečemo, da to ne drži, ker smo tako pri sporočanju in sprejemanju aktivni na nek način. Pri sporočanju smo drugače aktivni kot pri sprejemanju.

PASIVNO → poslušanje, branje

Sporazumevanje → komunikacija, sporočanje.

Sporočamo zato, da vplivamo na naslovnika.

Za komunikacijski proces bomo uporabili pojem SPORAZUMEVANJE → komunikacijski proces, ki se odvija v konkretnem komunikacijskem položaju, kjer sta vsaj tvorec in naslovnik → tvori funkcijo tvorjenja in sprejemanja / recepcije (aktivna dejavnost, tako kot pri tvorjenju).

Pri zaznavanju dražljajev (slušni prenosnik) nas motijo tudi drugi dražljaji (hrup, okvarjenost govornih organov, jakost glasu, barva glasu [bolj, ko je glas globok, lažje zaznavamo], šum [tisti dejavnik, ki moti proces zaznavanja]).

Vidni prenosnik → če je besedilo zapisano v takem naboru znakov, ki nam ni blizu; nečitljiva pisava; umazan (polit) list...

PREPOZNAVANJE BESED

Ko zaznamo znake, ki jih moramo zaznati kot vrstni red besede → odvisno od mentalnega slovarja (naši možgani). Ti slovarji se zelo razlikujejo in so odvisni od tega, v kakšnem kontekstu živimo. Ko slišimo besede, se sprožijo procesi in besede se povežejo s to in to obliko. Na to, kako hitro bomo besedo prepoznali, vpliva: pogostost → pogoste besede prepoznamo hitreje, kot besede, ki jih slišimo 1x, 2x, 3x v življenju; kontekst → vpliva na: prepoznavanje besed in hitrost prepoznavanja besede. Še posebej v tujih jezikih besede prepoznamo v kontekstu.

NEBESEDE → tisto zaporedje črk ali glasov, ki jih v določenem jeziku ni, ali pa so, le da nimajo pomena.

nahrtnik če je zaporedje črk zelo podobno pravilnemu zaporedju, bo trajalo dolgo,

torbenta preden ga bomo zavrnili kot nebesedo.

npr. abcxyw → takoj zavrnemo kot nebesedo

Za razumevanje besedila ni dovolj le prepoznavanje besed, ampak je to le ptdpogoj, da do naših možganov pridejo informacije o dražljajih (zaznavanje):

1. Prepoznavanje besede → med seboj se povezujejo v enote – ugotoviti moramo, kako se te enote povezujejo v večje (besede gredo v besedne zveze; besedne zveze pa v stavke) enote.

2. Razčlenjevanje besedila → na podlagi poznavanja slovničnih pravil ugotavljamo, kako so besede povezane, kaj pomenijo ...

DVOUMNOST: termin → kaj to zaporedje znakov pomeni?

Termin → strokovni izraz od konteksta je odvisno, kako bomo besedo

Termin → časovni rok razumeli. Če se take besede pojavijo, jih opremimo z naglasom

PODOBEN IZGOVOR: Častnik je kupil časnik. (→ temu se izogibamo – uporabimo raje: Častnik je kupil časopis.)

Častnik – oseba s činom

Časnik – časopis

Slišimo: Časnik leži na mizi. → iz konteksta ugotovim, da na mizi leži časopis, saj ljudje (še posebej častniki) običajno ne ležijo na mizi.

Janez je srečal fanta, ki mu je posodil denar. → dvoumnost: nevemo, kdo je komu posodil denar.

Vstopnice za prireditev, katere vam pošiljamo po pošti, naročite do 12. 11. 2002.

»ki« se običajno nanaša na tisto odnosnico, ki mu je najbližja (v zgornjem primeru se nanaša na fanta).

ki → veznik ozirata se nazaj (sta deiktična)

kateri → zaimek

»ki« nima anaforične funkcije (ne izraža spola /sklona).

»kateri« brez predloga spredaj je vnesen iz štajerskega narečja in je v knjižnem jeziku nepravilna oblika. Pravilna je »ki«.

3. semantična interpretacija → prepoznavanje pomena – povezano je s prepoznavanjem besede; ko jo zaznamo, ji pripišemo še pomen.

4. pragmatična interpretacija → besede prepoznamo glede na kontekst.

Pri razumevanju jezika gre za hkratnost teh faz in se jih ne zavedamo. Uzavestijo se takrat, ko naletimo na težavo v komunikaciji.

Poznamo 4 sporazumevalne dejavnosti:

1. govorjenje
2. poslušanje   slušni prenosnik
3. branje
4. pisanje   vizualni prenosnik

MODEL TVORJENJA IZREKOV

Besedila nastajajo v kontekstu (konkretnem govornem položaju). Sporočevalec ima idejo in namen, zakaj hoče nekaj sporočiti (obstajajo misli) → gre za predkonceptijsko raven (izbiramo misli, ki jih želimo izraziti → izbiramo, s katerimi besedami bomo to izrazili → ugotavljamo, katere besede so najprimernejše za izročitev našega sporočila / misli, in da bo naslovnik razumel njegov namen). Pragmatične predpostavke so ideje ali misli, ki jih tvorec oblikuje o naslovniku (kdo je to; ali ga zanima stvar, o kateri govorim; ali ima predznanje o tej stvari ...).

V sporazumevalnem procesu je pomembno, da se zavedamo, da te predpostavke niso stalne → morale bi se spreminjati, ker nismo pripravljeni upoštevati spremenjenega konteksta in spremeniti te ideje oz. predpostavke.

(* GLEJ TUDI SHEMO NA LISTIH!!!)

VRSTE BESEDIL	MERILO DELITVE
umetnostna in neumetnostna	- preverljivost podatkov - praktičen namen besedila - poudarjenost estetske vloge
govorjena in zapisana	- prenosnik
enogovorna in dvogovorna	- spodbujanje naslovnika k odzivu
subjektivna in objektivna	- razodevanje sporočevalca
zasebna in javna	- izbran krog naslovnikov
formalna in neformalna	- družbena vloga sporočevalca - družbeno razmerje med naslovnikom in sporočevalcem

Govorjena in zapisana besedila: včasih so se z govornimi besedili veliko manj ukvarjali kot danes. Dialektologija se prva začne ukvarjati z govornimi besedili. Razvoj govornih besedil je omogočil / omogoča razvoj tehnike. Govorjena besedila moramo zapisati → problem pri zapisovanju: govorimo hitreje, kakor pišemo. Zagotovo ne moremo 2x povedati popolnoma enako – lahko samo obnovimo in s tem povemo samo smisel prvotno povedanega. Zapomnimo si tisto, kar nas najbolj prizadene.

Kje so izjave o zapominjanju pomembnejše? Na sodiščih → pričanja, zapominjanje roparjev ... Ali je vse, kar povemo res ali ne → s tem se je začela ukvarjati → pragmatika; jezik ni posoda resnice, ampak sredstvo, s katerim skušamo vplivati na naslovnika;

Enogovorna besedila: naslovnik ni spodbujan k odzivu (npr. predavanja).

Dvogovorna besedila: naslovnik je spodbujan k odzivu (npr. seminar).

Objektivna besedila: strokovna in znanstvena besedila, publicistična besedila (nekatera).

Subjektivna besedila: sporočevalec se razodeva (pisma, komentarji).

Težko je popolnoma ločevati, katera besedila so popolnoma objektivna oz. subjektivna.

Subjektivne značilnosti znanstvenega besedila: subjektivna izbira virov, poglobljenost / izbira teme, o kateri bomo pisali.

Testi znanja: subjektivno → izbira vprašanj

objektivno → pravično ocenjevanje

Formalna in neformalna besedila: formalna besedila se odvijajo predvsem v institucijah.

Zasebna in javna besedila: omejen krog naslovnikov.

MODEL TVORJENJA IZREKOV (tudi na listu - shema)

Celoten kontekst lahko postavimo v konkreten položaj. Tri plasti konteksta: fizični, socialni → razmerje med sporočevalcem in naslovnikom (starost, socialni položaj), mentalni nivo (vedenje, čustva, motivi, prepričanja ...). Konteksta tvorca in naslovnika se ne ujemata. Prostor, čas in število udeležencev je enako.

Če se konteksta ne stikata, sporazumevanje ne more potekati. Če se koda ne ujemata, se še vedno lahko sporazumevamo z nejezikovnimi sredstvi, če je isti fizični kontekst.

Namera: oblikovan imamo namen.

Misel: prva stopnja pri oblikovanju izrekov = predjezikovna konceptijska raven

Besede: vemo, kaj posamezna pomeni → opravimo leksikalno izbiro. Izbrati moramo glagol – okrog njega se razvrščajo drugi elementi. Glagol nosi informacijo o tem, koliko elementov je potrebnih v strukturi; ta informacija je shranjena v korenem morfemu. Glagol narekuje tudi vrsto strukture.

Odločimo se, kateri informaciji bomo dali večjo težo. Pomembnejše informacije so vedno na koncu □ odločimo se na podlagi skladijskih pravil.

Če gre za slušni prenosnik, moramo vedeti, kako bomo neko stvar (informacijo) povedali. Če gre za vizualni prenosnik, moramo vedeti, kako bomo stvar zapisali.

GOVORJENA KOMUNIKACIJA □ dvosmerna komunikacija. Upoštevati moramo dve pravili:

Načelo sodelovanja med govorce

Načelo menjavanja vlog (strukturno) □ menjavanje besede med govorcem in poslušalcem. V nekem kontekstu se govorce odločijo, kdo bo prvi govorec, kdo drugi. Nekje je to že točno doočeno;

Okrogla miza □ 1. govorec = moderator □ menjavanje vlog, je časovno omejeno

Predavanja □ 1. govorec = predavatelj

Neformalni / zasebni položaj: medsebojni dogovor, kdo bo 1. govorec.

Vloga: je v govorjenem besedilu vse tisto, kar nekdo izreče, preden začne govoriti drugi. Menjavanje vlog = enostavno. Pri menjavanju vlog se lahko srečujemo z dvema skrajnostima: Z molkom □ strukturna prvina govorjenih besedil. Molk razumemo kot nekaj motečega □ v resnici kaže, da govorca nista najbolj uspešna pri menjavanju vlog (= vedeti moramo, da obstajajo različni načini za predajanje besede). Če govorec ne nakaže jasno, da končuje govor ali komu je beseda namenjena, pride do molka. Kriv je govorec. Če pa govorec jasno nakaže, da zaključuje govor in komu namenja besedo ter pride do molka, je za molk kriv naslovník.

VERBALNA IN NEVERBALNA SREDSTVA: vsa sredstva niso primerna za vse vrste govornih položajev. Neformalni govorni položaj: z dvigom roke; dvignemo in rečemo: »Oprostite, rad bi nekaj dodal ...«.

Vlogo govorca vzdržujemo tako, da nakažemo z roko, ali rečemo: »Samo še trenutek / tri besede / To ...«. Vlogo govorca predamo z verbalnim sredstvom □ napovemo naslovníka; z intonacijo – padajočo intonacijo, počasnejši govor. Lahko pokažemo na nekoga.

S prekinjanjem vlog / simultani govor □ strukturna prvina govornega dejanja.

Pri hkratnem govoru se lahko vloge med seboj prekrivajo, ker želi oseba B preprečiti molk, ko oseba A že zaključuje besedo – beseda se prekrije za delček sekunde (netekmovalno prekrivanje = sem spadajo pripombe). Tekmovalno prekrivanje: oseba B tekmuje z osebo A za vlogo govorca. A ne nakazuje, da zaključuje vlogo govorca, B hoče na vso silo dobiti vlogo govorca – vlogi se prekrivata. Pri okrogli mizi je (verjetno) za prekrivanje vlog kriv moderator, ki neuspešno nakazuje, komu in kdaj bo namenil vlogo govorca.

VZORCI ZA MENJAVANJE VLOG

Menjavanje vloga lahko poteka po različnih vzorcih. Če bi se vloge izmenjale na vedno enak način, besedilo ne bi bilo dinamično, zanimivo. Vzorci so lahko:

Verižni – gre za izmenjavanje vprašanj in odgovorov:

A: V₁

B: O₁

A: V₂

B: O₂

Oklepajoči – takoj za prvim vprašanjem se pojavi 2. vprašanje, sledi odgovor na 2. vprašanje in nazadnje še odgovor na 1. vprašanje:

A: V₁ Ali mi posodiš avto?

B: V₂ Zakaj ga pa rabiš?

A: O₂ Grem na inštrukcije.

B: O₁ Ja, vzemi ga.

Mešani – vprašanju sledi odgovor in takoj nato še eno vprašanje.

A: V₁ A mi posodiš avto?

B: O₁ + V₂ Ja. Zakaj ga pa rabiš?

A: O₂ Grem na inštrukcije.

Eliptični mešani – odgovora na 1. vprašanje ni.

A: V₁

B: (O₁) V₂

A: O₂

TRDITVE:

Verižni vzorec – A izreče trditev, B odgovori nanjo, A izreče 2. trditev in B spet odgovori nanjo.

Razvijajoči vzorec – A izreče trditev, B potrди, A ponovi trditev, B še 1x potrди, A še tretjič izreče isto trditev.

GOVORJENA KOMUNIKACIJA

- načelo sodelovanja med govorce

- načelo menjavanja vlog

GOVORJENO BESEDILO

Prozodične prvine besedila* (besedne; tj. naglas in besedilne; npr. hitrost, poudarjanje, barvanje).

* glasovne prvine, ki spremljajo naš govor.

Vidne prvine govora (npr. očesni stik, mimika) – vzpostavljajo stik, lahko izražamo vsebino, o kateri govorimo, lahko izražamo svoj namen / ga naredimo bolj transparentnega. Te prvine so: očesni stik (uagotavlja pripravljenost sodelovanja. Oba govorca morata gledati drug drugega.), mimika, gestikulacija (izraža karakter; odraža čustveno prizadetost. Pretirano

gestikuliranje in mimika naredita besedilo včasih za nesprejemljivo in za govorca je včasih mimika lahko neprijeten dejavnik), gibanje po prostoru (pomembno je, da se ne obračamo k tabli ko govorimo, ampak moramo obvladovati ves prostor), urejenost (se pripravimo za predavanje – gradivo ...- učinek je večji, če smo na zunaj urejeni).

Slušne prvine govora:

- členitev s premori □ če besedila ne členimo s premori, je to monotono, naslovniki niso pripravljene sprejemati besedila.
- poudarjanje □ naravni poudarek na koncu strukture; pri govorjenju poudarjajo govorci tudi druge – ključne besede. Neustrezno poudarjanje: poudarjanje predlogov, v besedni zvezi poudarjanje prilastka namesto jedra. Poudarek je lastnost besede.
- intonacija □ lahko pomaga pri iskanju smisla. Trditve – končujejo se s padajočo intonacijo; vprašanja pa se lahko končujejo z naraščujočo ali padajočo intonacijo.
- register; hitrost /tempo; barva glasu □ vse skupaj delujejo na učinek. Če oseba govori z višjim glasom, je bolj moteča, kakor če govori z nižjim glasom (ne prenizkim). Glas je višji zaradi treme.

Samokorekture, napačni stavki, členitveni signali:

- samokorekture □ na začetku povemo kakšen glas in potem še enkrat ponovimo.
- napačni stavki □ obsegajo zamenjavo strukture. Začnemo z eno temo, nato se popravimo in začnemo z drugo.

Členitveni signali □ odražajo kognitivne procese govorca in poslušalca. Govorca (zapolnjevalci vrzeli in kazalci dveh vrst opisa); Poslušalca (oporni signali za govorca).

Signali – besede, ki so pomensko izpraznjene. Če se mašila pojavljajo pri govorcu, odražajo težave pri oblikovanju besedila.

V funkciji medmeta se pojavljajo glagoli (A veš to?, Bom reku ..., Kajneda ...) □ s tem si govorec pridobi čas. Zapolnjevalci so lahko medmeti ali cele strukture (npr. No, kje sem že ostal ..., Skratka ..., Torej ...) – pridobimo si čas, da uredimo misli.

Pri poslušalcu se kot oporni signali pojavljajo tudi neverbalna sredstva (prikimavanje, odkimavanje, nasmeh, mmm, mhm ...).

Govorna forma vpliva □ kasneje se to pokaže v zapisanih besedilih.

Ko oblikujemo besedila, moramo slediti nekim načelom □ NAČELA USPEŠNEGA SPOROČANJA:

Dobro poznavanje teme □ če teme ne poznamo, bo naše besedilo na nekaterih mestih neustrezno (ne bomo vedeli, kaj je vzrok in kaj posledica nečesa):

Primeri: proteinska sinteza (kakšna je sinteza? Gre za vrsto.
Sinteza proteinov (gre za sintezo česa)

Kako bi pojasnili razliko med pomeni, če le-ta obstaja? To nam lahko pove analiza besedne zveze.

Jezikovno načrtovanje : načrtovanje jezika

Razvoj govora : govorni razvoj

Zakaj prihaja do tega? Zaradi nepoznavanja teme; stereotipi – bolj uporabljani so levi prilastki Okoliščine sporočanja: Upoštevati moramo dejstvo, da moramo za formalni govorni položaj besedilo drugače oblikovati kot za neformalni govorni položaj. Upoštevati moramo okoliščine sporočanja.

Prvine verbalnega jezika: Vsak jezik ima na voljo različna sredstva. Besedni red – izraža pomembnost / nepomembnost informacije.

Značilna zgradba besedilne vrste: Besedilne vrste – tipi besedil (opis, oris ...). V začetku ko se odločimo za en tip, se moramo držati značilne zgradbe tega tipa.

Prenosnik: Treba je upoštevati prenosnik.

GRICE govori o načelih, ki naj bi jih naslovnik upošteval pri oblikovanju besedila – ne gre za pravila, ampak samo smernice. Grice jih je imenoval maksime. Omenja 4 maksime:

1. maksima količnosti / kvantitete – gre za količino informacij, ki jih tvorec posreduje v besedilu. Količina naj bo ravno pravšnja. V besedilih posredujemo tiste informacije, ki jih naslovnik še ne pozna; inf. ne ponavljamo; presoditi moramo, kdaj je inf. dovolj – ne dodajamo jih več, da jih ni preveč.

Informacija – kibernetični pomen (Grice); inf. = vse tisto, kar je novo.

2. maksima kakovosti / kvalitete – gre za resničnost informacij. V besedilu naj ne govorimo o tistem, kar ni res oz. nismo prepričani o tem, ali je res. Govoriti moramo o tistem, kar je res, za kar smo prepričani, da je res oz. kar lahko na podlagi podatkov dokažemo, da je res.

3. maksima načina – zadeva način posredovanja informacij. Zelo se približuje splošnim načelom stilistike. Besedila naj bodo jasna, razumljiva, kratka, v njih naj se svtor izogiba dvoumnosti.

4. maksima relevantnosti – zadeva relevantnost informacij. V nekaterih besedilih ni relevantno govoriti o kakih stvareh (npr. na predavanju SKJ ni primerno govoriti o tem, kakšno vreme je zunaj). Ni primerno v vsakem kontekstu govoriti o vsaki temi.

Obstajajo besedila, kršijo maksime:

- diplomatski jezik; ne uporablja maksime načina, je dvoumen
- šale; kršijo večino od maksim. Na kršitvi gradijo svojo poanto.

Dressler, de Beaugrande: Uvod v besediloslovje
Tomo Korošec: Stilistika slovenskega poročevalstva
Stabej: magistrsko delo, doktorska disertacija

BESEDILO

- ✓ besedilo je smiselno (prepoznavna sta namen in tema);
- ✓ besedilo je sovisno (kohezivno);
- ✓ besedilo je zaokroženo; Povedi so vsebinsko povezane!

Dressler, de Beaugrande: besedilo in 7 kriterije besedilnosti.

1. kohezija

2. koherenca   besedilo

3. namernost – tvorec (ta kriterij je povezan s tvorcem besedila); gre za neko namero oz. hotenje tvorca, ki želi ponujeno besedno gradivo narediti kohezivno in koherentno, da bi dosegel svoj cilj, ki pa je vplivati na naslovnika (na njegovo vedenje, ravnanje, čustva ...)

4. sprejemljivost – zadeva naslovnika. Naslovnik je pripravljen (ali pa ne) sprejeti besedno gradivo in videti v njem nek določen namen (= izražen eksplicitno – z verbalnimi sredstvi / implicitno) in ga prepoznati kot kohezivno in koherentno.

Primer: predavanja

Predavatelj hoče vplivati na vedenje naslovnika. Kako bo tvorec dosegel cilj, je odvisno od njegove izbire verbalnih / neverbalnih sredstev. Če bo besedilo za naslovnika

nesprejemljivo, ga sploh ne bo skušal razumeti. Naslovnik se lahko trudi razumeti besedilo, če mu je tvorec simpatičen.

Greš v trgovino na tujejezičnem področju – pomagaš si z neverbalnimi sredstvi – od naslovnika je odvisno, ali te bo hotel razumeti in ti kaj povedati.

5. informativnost – količina (ne)pričakovanega, (ne)znanega v besedilu. Zadeva tako vsebino kot obliko besedila. Če bi predavatelj predal v verzih – nepričakovano – visoka stopnja informativnosti.

Poznamo tri stopnje informativnosti; prvo, drugo in tretjo. Stopnje se skozi besedilo zamenjujejo. Če je skozi tretja stopnja, je novih informacij zelo veliko, kar ni dobro.

Primer: vabilo v obliki soneta – zelo visoka stopnja informativnosti; vabilo v obliki štirivrstičnice – že manj inf.

6. situacijskost – zadeva okoliščine, situacijo. Maksima relevantnosti.

Primer: prometni znak: 10 vrstic z majhnimi črkami – neustrezno, da bi bil prometni znak

Znak za delo na cesti – ne pričakujemo ga na faksu.

7. medbesedilnost – vedenje o predhodnih besedilih, ki jih moramo poznati, da bi razumeli neko besedilo.

Primer: znak »konec vseh omejitev« – predpostavljamo, da je bil prej znak o omejitvi hitrosti.

Besedilo je komunikacijska pojavitev, ki izpolnjuje 7 kriterijev besedilnosti!

KOHEZIJA = površinska povezanost besedila.

Slovnična sredstva, s katerimi zagotavljamo povezanost besedil:

Navezovanje: (anaforičnost - odnos), naveznik (anafora – sredstvo): na začetku je polnopomenska beseda (=referenca), za polnopomenskim izrazom se pojavi anaforični zaimek – nima lastnega splošnega pomena, pridobi si ga v kontekstu.

Primer: Nenadoma je pred skupino zapeljal avto. Nihče ga ni opazil.

Polnopomenski izraz se pojavi pred zaobljiko!

Avto, ga: kažeta na isto zunajjezikovno dejanskost, vzpostavljata referenco – korefirajoča izraza, ker kažeta na istega referenta (referenca = odnos). Navezovanje je odnos, kjer se naveznik pojavi za polnopomenskim izrazom. Oba izraza se nanašata na istega referenta.

Ga NE nadomešča izraza avto. Gre za korefirajoč izraz, ki ga razumemo v kontekstu.

Napovedovanje (kataforičnost), napovednik (katafora):

Povabil ga je domov. Jan je seveda rad prišel.

Ne vemo, kaj točno je referent – v naslednji povedi uporabimo polnopomenski izraz.

Jan: lastno ime. Ne vemo, kateri Jan. to vidimo iz konteksta ali pa povemo še priimek.

ANAFORA : KATAFORA

Zaobljika se pojavi za polnopomenskim izrazom.

Zaobljika se pojavi pred polnopomenskim izrazom.

KOHEZIJO VZPOSTAVLJAMO:

- ☆ S predmetnopomensko besedo ali besedno zvezo (dobesedna ponovitev – prim. pravna besedila ali delna dobesedna ponovitev – Jan je prišel domov. Njegov prihod je zbudil zanimanje.). besedilu moramo še nekaj dodati, da razumemo smisel (zakaj zanimanje?)

Interferiranje = postopek, ko naslovnik, da bi razumel besedilo, vanj dodaja svoje lastno znanje, vedenje.

☆ S sopomenko, nadpomenko ali parafrazo

Ustrezna, nezaznamovana: glava = buča = pisker : zemlja = prst

zaznamovani sopomenki primerna

prim: Zemlja je na tem koncu zelo rodovitna. Karkoli podtakneš v prst, obrodi sadove.

Nadpomenka: pes = žival

Pes je človekov najboljši prijatelj, zato se te živali med ljudmi zelo priljubljene.

Parafraza opis □ črno zlato = premog / nafta

beli prah = droga

tiste, ki so ustaljene in predvidevamo, da so bsedni svet naslovnika.

☆ S kazalno besedo (deikt) = izraz s kazalno vlogo

Deikti: osebni (jaz, ti, vi, mi, ..)

časovni (zdaj, danes, jutri,..)

prostorski (spredaj, tikaj, tam,..)

tisti izrazi, ki nimajo lastnega splošnega pomena □ dobijo ga šele v kontekstu. Njihov pomen je odvisen od govorca. Deiktično središče = kjer govorec uporablja deikte. Spreminja se glede na govorca.

Absolutni in relativni koncept:

Absolutni □ prostor in čas opisujemo z izrazi, ki ostajajo nespremenjeni ne glede na to, kdo in kdaj govori (S, J, V, Z □ strani neba; koledar □ 2. 12. 2002).

Relativni □ prostor in čas opisujemo z izrazi, ki se spreminjajo glede na to, kdo je v deiktičnem središče (danes, jutri, spredaj, zadaj).

Obstajajo jeziki (indonezijski, afriški), ki prostor opisujejo z abstraktnimi izrazi (vsa prostorska razmerja, predvsem strani neba). Gre za drugačen način življenja, bolj so povezani z naravo.

Manjše stvari postavljamo v odnos do večjega, dinamično v odnos do statičnega.

V slovenščini večkrat prevladuje relativni koncept.

Tole mi je res v pomoč.

kaže na zunajjezikovno dejanskost = odnos eksoforičnost; sredstvo = eksofora.

☆ Z osebno glagolsko obliko (morfemsko navezovanje)

Včeraj smo izvolili novega predsednika. Prisegel bo 23. 12.

☆ Z elipso (izpust)

☆ Z glagolskim časom □ isto časovno obliko ohranjamo v nadaljevanju.

pret./sed. □ historični čas

☆ Z vezniki (junktivi) □ veznike lahko povežemo tudi s koherenco.

KOHERENCA

Gre za načine, na katere se komponente besedilnega sveta, tj. konstelacije pojmov in relacij (odnosov), na katerih temelji povšinsko besedilo – medsebojno dostopne in relevantne.

Gre za pomensko spetost besedila (rdeča nit), ki se lahko uresniči na različne načine:

Ekskurz – teme, povezane z besedilom, vendar gre za razširitev glavne teme.

V besedilu najdemo prepoznavne eksplicitno / implicitno izražene pomenske odnose.

- kontinuiteta smislov
- pomenska razmerja med deli besedila

lahko so izražena z vezniki (eksplicitno), če si povedi le sledijo, moramo sami ugotoviti, za katero razmerje gre. Niso vsa razmerja enako zapletena.

Časovno, vzročno (eksplicitno, implicitno), posledično, namerno, protivno, pojasnjevalno, sklepalno, naštevalno □ RAZMERJA.

Prim: bankomat ne dela □ posledica; Pokvaril se je računalnik. □ vzrok

Ker se je bankomat pokvaril, računalnik ne dela.

Ni logično slovnično pravilno.

KOHEZIJA: besedilni kriterij, ki zahteva besedilo. Gre za kontinuiteto smisla, pomensko spetost besedila.

Slovnična sredstva v besedilu: morfemsko povezovanje (glagol), deikt (izraz s kazalno vlogo). Pomenska razmerja med besedami, popolna ponovna pojavitev, oddaljevanje, razširjanje, prelomna ugotovitev (sklop).

KOHERENCA : POMENSKA RAZMERJA

Povedi se med seboj povezujejo in ustvarjajo pomenska razmerja. Glede na to, s katerim podatkom druga / dopolnjevalna poved dopolnjuje začetno / osnovno poved, ločimo več vrst pomenskih razmerij med povedmi. Izrazimo jih lahko eksplicitno □ uporabljamo sredstvo, ki to izkusi – to so npr. vezniki, včasih tudi prislovi. Kadar je izraženo implicitno, jo prepoznamo iz zaporedja razmerij, ki jezikovna sredstva in ga moramo prepoznati. Pomaga nam kontekst in lastni besedilni svet – vedenje.

POMENSKA RAZMERJA

☆ Časovno

Vrnili so se iz kina.

Dopolnjevalna poved dodaja

V apartmaju so govorili o zanimivi filmski zgodbi.

podatke o spremembah ter o času.

Ne moremo jih zamenjati, ker si časovno sledijo □ nato eksplicitno – kaže na to pomensko razmerje. Implicitno – neizraženo z verbalnimi (sredstvi) znaki, posredno. Eksplicitno □ neposredno.

V opisu postopka je prevladujoče pomensko razmerje časovno. Kadar stavke, ki si časovno sledijo, zamenjamo, besedilo ponavadi nima več smisla.

☆ Vzročno

Dopolnjevalna poved dodaja podatke o vzroku nastanka stanja / dejanja.

Druga poved je do prve v vzročno-pomenskem razmerju. 2. dopolnjuje 1. s podatki o vzroku.

Prim: Dečka sta morala noč preživeti na prostem. Popoldne sta zamudila vse vlake in se nato še izgubila. □ Lahko izrazimo ekspresivno: Ker sta ...II. stavek, ...I. stavek.

☆ Posledično

Dopolnjevalna poved dodaja podatke o posledicah stanja / dejanja.

Prim: Noče je bila hladna. Od prijatelja si je sposodil vse, kar je lahko pogrešal: spalno vrečo, pulover in kapo.

Posledično razmerje, izraženo tudi eksplicitno. Z veznikom.

Npr: Noče je bila hladna, tako da ... Povežemo pa lahko tudi s priredno zvezo ali naredimo vzročni odvisnik; Ker je bila noč hladna ... Ko izražamo eksplicitno, to lahko storimo na več načinov (prirednost, podrednost).

☆ Namerno

Dopolnjevalna poved dodaja podatke o nameri dogajanja. Dopolnjevalna poved 1. dopolnjuje s podatkom o nameri.

Prim: Gasilci iz LJ so se odpeljali v KR. Želeli so pomagati kolegom pri gašenju.

Eksplicitno: namerni odvisnik I. stavek ..., da bi II. stavek.

✧ Pogojno

Dopolnjevalna poved dodaja podatke o pogoju nastanka dejanja / stanja.

Prim: Ivan bo sprejet na delovno mesto akviziterja. Imeti mora vozniško dovoljenje.

Pogojno pomensko razmerje je izraženo eksplicitno, z veznikom če.

✧ Protivno

Dopolnjevalna poved dodaja podatke o nasprotju / neskladnostjo z vsebino povedi pred njo.

Prim: Skušala ga je priklicati, ampak otrok se ni zmenil zanjo.

Eksplicitno: pa, toda ...

✧ Pojasnjevalno (in sicer, to je)

Dopolnjevalna poved dodaja pojasnila k sporočevalčevemu mnenju.

Prim: Solata je zelo zdrava. Spodbuja boljše delovanje prebavnih žlez in pomirja živce.

Od tvorca je odvisnost ali pomensko razmerje izrazi eksplicitno.

✧ Sklepalno (torej)

Dopolnjevalna poved dodaja sporočevalčev sklep.

Prim: Jana je danes že 3x padla po stopnicah. Res je zelo nerodna.

Dopolnjevalna poved se v razmerju do prve postavlja v sklepalno razmerje.

✧ Naštevalno

Dopolnjevalna poved dodaja še katero lastnost teme.

Prim: Koprive rastejo ob jarkih. Na njihovih listih so žgalni laski s strupom.

To pomensko razmerje se pojavlja pri zvezah posameznih delov v besedilu; glede na to, kako razvijamo temo, je odvisno, katerega pomenskega razmerja bo več.

Pomensko razmerje med deli besedila in načini razvijanja teme:

Opisovanje (prevladuje naštevalno razmerje)

Pripovedovanje (prevladuje časovno razmerje)

Razlaganje (prevladuje vzročnostno razmerje, tj. vzročno, posledično, namerno in pogojno).

Utemeljevanje (prevladuje pojasnjevalno ali sklepalno razmerje).

- Poleg teh še obveščanje (ponavadi v eni sami povedi predstavljeni temeljni podatki).

Besedila glede na namen:

Prikazovalna (novica, obvestilo)

Prikaz zunajjezikovnih dejanskosti.

Zagotavljalna (obljuba, prijavnica)

Sporočevalec zagotavlja, da se bo neka zunajjezikovna dejanskost zgodila. Verbalna sredstva, ki so tipična: performativi; tisti glagoli, s katerimi hkrati opravimo neko dejanje. Vedno v 1. os. ed. (M), v posebnih besedilih v 3. os. ed. (kadar gre za institucijo). So v tvorniku, ponavadi so to dovršni glagoli, redko tudi nedovršni. Zagotavljamo, da bomo opravili neko dejanje. Performativi morajo biti izrečeni v takih situacijah, kjer je to pričakovano – funkcija mora biti ustrezna (Performativna izjava spremeni družbeno dejanskost: »Odpuščeni ste.« performativ: »Odpuščam vas.«).

Vrednotenjska (ocena, kritika)

Sporočevalec izreka oceno oz. svoje stališče do zunajjezikovne dejanskosti.

Razlika med oceno in kritiko? Glede na strokovnost; ocena in kritika – analiziramo in ocenjujemo. Pomembna informacija so grafična sredstva (kritika). »menim«, »ocenjujem« ... pogosti glagoli. Besedna zveza »po mojem mnjenju«, glagol »mislim« subjektivno mnenje tvorca, čeprav se tudi po stopnji subjektivnosti in objektivnosti razlikujejo.

Čustvena (nekrolog, ljubezensko pismo)

Tvorec v njem izraža svoja čustva do upovedne predmetnosti ali do naslovnika.

Pozivna (prošnja, ukaz)

Gre za poziv, za izražanje želje, tudi za ukaz, da bi naslovnik spremenil zunajjezikovno dejanskost. Prošnja neformalna, formalna. Specifičen glagol: prosim.

Poizvedovalna (anketa)

Razni podatki ipd. anketa je ponavadi javno besedilo, tudi formalno. Naroči jo institucija. Subjektivnost, objektivnost. Velikost vzorca, način zbiranja, način zastavljanja vprašanj.

Povezovalna (pozdrav, čestitka)

Formalna, neformalna vsebina. Čestitka # Voščilo # Voščilnica.

Izvršilna (oporoča, odločba, pooblastilo)

Performativna sredstva, s katerimi jih oblikujemo, so performativi. Uvod, jedro, zaključek.

Ksenija Š....: Izvršilna besedila

Gorjanc: O korektorjih v besedilu, SR

Pragmatiki □ skušajo razložiti jezik v konkretni situaciji

Austin – začetnik pragmatike

Searle – njegov učenec; teorijo dopolnil.

Oba sta filozofa.

PRAGMATIKA □ odnos med jezikom in njegovim uporabnikom. Začetki: 30./40. leta 20. stol. Do leta 1962 ni bilo kakih del o pragmatiki.

1962 □ izidejo Austinova predavanja kako napraviti kaj z besedami.

Govorno dejanje □ tisti proces, v katerem izrek nastaja.

Teorija govornega dejanja □ Austin.

Teorija o govornem dejanju □ češka funkcijska šola □ avtorja: Karlik, Grepl; ukvarjata se predvsem s skladnjo.

Austin ugotavljal, da med izjavami obstajajo precejšnje razlike □ sprašujemo, opisujemo, ukazujemo. Sprašujemo se, ali so izjave resnične ali ne. Eno vrsto izjav (= ob ustreznih okoliščinah spreminjajo družbeno dejanskost) je ločil od drugih. Konstantivi – lahko preverimo resničnost izjave. Izjave, ki jih izrekamo v določenih okoliščinah in spreminjajo družbeno dejanskost, je poimenoval performativi (= takrat, ko jih izrečemo, tudi nekaj naredimo – opravimo neko dejanje). Vsi performativi imajo določeno slovnično obliko; prepoznamo jih po 1. os. ed., redko 1. os. mn., vedno so v sedanjiku, v aktivni obliki in ponavadi so to dovršni glagoli (tudi nedovršniki; npr: obljubljam, prisegam, krstim te, odpuščam vas □ izrekajo pooblaščenici)

Performativne izjave niso v prej naštetih slovničnih oblikah, imajo pa isto funkcijo (npr. odpuščeni ste ...: odpiščam vas ...) □ razlika na oblikovni ravni, v pomenu je ni.

Austin □ govorna dejanja je razdelil na 3 poddejanja; hotel je dokazati, kaj pomeni trditev: Reči nekaj, pomeni nekaj storiti.

PODDEJANJA:

1. dejanje izrekanje (lokucijsko dejanje) □ tisto, v katerem izrečemo nek stavek. Gre za artikulacijo neke smiselne celote. Ko nekaj rečemo, želimo vplivati na naslovnika □

2. dejanje vplivanja (ilokucijsko dejanje) □ pri naslovniku lahko dosežemo nek učinek □

3. dejanje učinkovanja (perlokucijsko dejanje)

1. in 2. dejanje se pokaže pri tvorcu. 3. dejanje se pokaže pri naslovniku □ zato so ga nekateri jezikoslovci ločili od prvih dveh. Dejanja potekajo hkrati. Ko nekaj govorimo, že vplivamo (ali pa ne) na naslovnika.

Prim: Pozor hud pes. □ najdemo predvsem tam, kjer imajo pse ali pa tudi ne – namen: prestrašiti koga (vplivanje).

Učinek bomo dosegli, če se bo naslovnik izognil tej poti.

Sporočilni namen – tisti del izreka, ki je po Austinu najpomembnejši (= komunikacijska funkcija).

Pozor, hud pes. – izrek = rezultat govornega dejanja, ki se je odvijalo v konkretnem govornem položaju. □ druge discipline so spoznavale, da je treba izhajati iz konkretnih govornih položajev.

Razprave slovenskih pragmatikov izhajajo iz konkretnih besedil.

Komunikacijska funkcija = pomembnejša kot stvarna vsebina □ dokaz: izreki, ki imajo komunikacijsko funkcijo, stvarne vsebine pa ne (npr: Halo?) □ obratno pa to ne velja. Izrekov brez komunikacijske funkcije ni, so pa lahko brez stvarne vsebine.

Drugi dokaz lahko izpeljemo iz stvarne podobe: komunikacijsko funkcijo lahko izrazimo posredno / implicitno ali neposredno / eksplicitno.

Primer: najdemo se v prostoru, kjer je prečrtana cigareta – mi se tega ne držimo – nekdo drug nas opozori na to; gre lahko za informacijo, opozorilo, željo (Prosim, ne kadi v tem prostoru) □ komunikacijska funkcija je izražena posredno (V tem prostoru se ne kadi), izrazimo jo lahko tudi neposredno (Ukazujem/Prosim ti/te, da ne kadiš).

S performativnimi glagoli izjavo izražamo eksplicitno (prosim te ..., Ukazujem ti ...). Kadar izražamo eksplicitno, gre za podredno zloženo poved; glavni stavek izraža sporočilni namen (komunikacijska funkcija), stvarna vsebina pa je v odvisniku (= manj pomembno). Iz tega sledi, da je komunikacijska funkcija res pomembnejša.

Ko izrečemo poved, hkrati izrečemo svoje razmerje doznanajezikovne dejanskosti. Austin razlaga, sporočilni namen s šestimi tipi – sporočilni namen je razdeljen v 6 skupin. Sporočevalec stopa v razmerje z naslovnikom in izraža stvarno vsebino (prop) – hkrati kažemo razmerje do zunajjezikovne dejanskosti.

S   KF   N

Prop

6 skupin sporočilnih namenov:

1. predstavitevna govorna dejanja - trditve

Tvorec želi vplivati na naslovnikovo vedenje oz. njegova stališča, tako da s trditvijo izraža svoje prepričanje, da je stvarna vsebina resnična / neresnična oz. da nekaj je / ni.

2. vprašanja – tisti izreki, s katerimi sprašujemo po zunajjezikovni dejavnosti. Vplivati želi na naslovnika, da bi mu ta sporočil želeni podatek. Z vprašanjem sporočevalec hoče izvedeti ali je stvarna vsebina ali je ni oz. ali je resnična ali ne.

3. velelna – sporočevalec skuša pri naslovniku doseči, da bi ta uresničil neko stvarno vsebino ali pa, da je ne bi uresničil. Ko sporočevalec oblikuje velelno govorno dejanje, izraža željo, da bi se oz. da se ne bi stvarna vsebina udejanila. To so lahko UKAZI ali PREPOVEDI.

4. izrazna govorna dejanja – sporočevalec želi seznaniti naslovnika s stvarnimi vsebinami, tako da bi ga vpletel v dogajanje. Na naslovnika želi prenesti svoje doživljanje stvarne vsebine.

5. obljube in grožnje – izreki, s katerimi kaj obljublamo ali grozimo. Sporočevalec naslovniku grozi/obljublja dogodek/stvarno vsebino. Sporočevalec obljube/grožnje izreka takrat, kadar želi vplivati na naslovnika z napovedjo (obljuba, grožnja).

Prim: Očka pride zvečer domov. □ možna različna interpretacija

Trditev

Sporočilni namen je odvisen od situacije; prepoznamo ga lahko z zvočnimi prvimi (intonacija, naglaševanje).

Pomembno: ZAPISATI MORAMO DALJŠI KONTEKST, DA NE SPREMENIMO POMENA.

6. dejavniki – performativi – z izrekanjem stvarne vsebine hkrati tudi udejanimo.

Prim: Jan je vzel za ženo Evo.

Gre za seznanjanje s stvarno vsebino

Trditve

Ali je Jan vzel za ženo Evo? □ vprašalni namen

Jan, vzemi za ženo Evo! □ velelni namen

Kako sem srečna, da je Jan vzel za ženo Evo. □ izrazni namen

Jan obljublja Evi: »Obljubljam ti, da te bom vzel za ženo. (implicitno); Vzel te bom za ženo (eksplicitno).« □ obljube in grožnje

Jan reče Evi: »Eva, vzel te bom za ženo.« □ performativ

Searle – govorna dejanja poimenoval drugače; vprašanja in trditve združil v eno skupino (poimenoval asertivi), velelna poimenoval direktivi, izrazna poimenoval ekspresivi, obljube/grožnje poimenoval komisivi, performative poimenoval deklarativi.

Po sodobnih teorijah pragmatike so:

- 1) Trditve - prikazovalna besedila
- 2) Vprašalna – poizvedovalna
- 3) Velelna – pozivna
- 4) Izrazna – čustvena, povezovalna, vrednotenjska
- 5) Obljube/Grožnje – izvršilna (na nekih ravneh), zagotavljalna
- 6) Dejavniki – izvršilna

Izreke delimo na 4 skupine, tj. t.i. stalne sporočanje oblike (po češki funkcijski šoli):

- 1) Izjava
- 2) Vprašanje
- 3) Ukaz
- 4) Želja

Med seboj se razlikujejo glede na razločevalne lastnosti:

- 1) Govorec vpliva na realizacijo (+R, -R).
- 2) Sporočilni namen je naslovnika pripeljati v akcijo (+A, -A).

Za stalne oblike velja: Kf = komunikacijska funkcija

- 1) Kf izjave: -R, -A (samo nekaj trdimo)
- 2) Kf vprašanja: -R, +A
- 3) Kf ukaza: +R, +A (pričakujemo, da bo aktiven)
- 4) Kf želje: +R, -A

Razlika med ukazom in željo je v kontekstu; po površinski plati se razlikujeta (npr: Na cesti mi ne more kdo ukazovati, naj bom tiho . □ lahko samo izrazi željo.) pri oblikovanju teh dveh moramo upoštevati okoliščine – ali je to družbeno sprejemljivo (npr: Ne moremo nekemu reči, naj skoči z nebotičnika, da bi nam dokazal, da nas ima rad.).

SKLADNIKI V IZREKIH

- 1) Leksikalni
- 2) Gramatični (morfologija) □ glagolski vid osnovni
- 3) Fonični (glasovna sredstva)
- 4) Transpozicija oblikoslovnih kategorij
- 5) Frazeologija

Vprašanja se ločujejo v dve skupini:

1. Neprava – tista, na katere ne pričakujemo odgovora. Ne opravljajo osnovne funkcije. Z vprašanjem skušamo izvedeti podatek želimo vplivati na naslovnika
  - retorična (imajo določeni stilni učinek)
  - očitek (Ali ni ura že 10? – vprašanje pomeni očitek)
  - prepoved sekund.
  - izražajo namen (Kaj, ko bi šla v kino? – vprašanje, s katerim izražamo namen) funkc.
  - izražajo željo (Ali ni v tej predavalnici nekam temno?)

Primarna funkcija vprašanja je spraševanje po podatkih / informacijah.

Sekundarna funkcija vprašanja je – sporočilni namen se razlikuje od osnovnega.

2. Prava – opravljajo primarno funkcijo. Glede na to, s katerimi skladniki jih oblikujemo, se delijo na 2 skupini. Tudi glede na odgovor, ki ga pričakujemo, jih delimo v dve skupini:

1. odločevalna (odgovor samo DA, NE, MOGOČE ...) – začenjajo se z vprašalnim členkom Ali...?, pogovorno tudi z A...? – leksikalni skladnik = členek
2. pozvedovalna ali dopolnjevalna (npr: Kdaj? Ob 6ih.) – iz vprašalnice K, Č, Z (kako, čemu, zakaj?) – leksikalni skladnik = prislov, vprašalni zaimek

Vprašanja lahko oblikujemo s pomočjo povednega in pogojnega naklona. Vprašanja lahko oblikujemo za vse osebe, števila in čase.

Fonična sredstva:

- pri odločevalnih – antikadenca, naraščujoča intonacija
  - pri pozvedovalnih ali dopolnjevalnih – kadenca, padajoča intonacija
- Rastoča intonacija (Danes ste zaspani?)

Izreke oblikujemo z idejami o tem, kaj bo naslovnika zanimalo – predpostavke (= miselni konstrukti, ki so v besedilu lahko eksplicitno ali implicitno izraženi). Če je eksplicitno – tvorec in naslovnik jo povesta leksikalno (mislim, da tega še ne veste) – te predpostavke se kažejo v izbiri sredstev ...; velikokrat so prikrite.

Predpostavke

1. predpostavka o informaciji (razumljena v kibernetičnem smislu) pomeni, da tvorec, ko se odloči oblikovati sporočilo meni, da bo za naslovnika novo, da tega še ne ve.
2. predpostavka o pripravljenosti uresničiti neko dejanje. (naslovnika skušamo pripeljati k akciji).
3. predpostavka o zanimanju – tvorec predpostavlja, da bo naslovnike zanimalo tisto, o čemer bo govoril.
4. predpostavka o želji po uresničevanju – lahko si želimo in nočemo uresničiti, lahko si želimo in uresničujemo.

Pri 2. in 4. pomembna dimenzija etičnosti – tvorec mora upoštevati zmožnosti naslovnika (ko tvori željo, ukaz)

Npr: Madona ukaže svojemu oboževalcu, naj se vrže z nebota. – je to etično?

Nekomu, ki nerad bere, ukažemo naj bere neko knjigo.

Predpostavke so velikokrat take, da jih nočemo uresničiti; statične.

Če je dinamičen kontekst, je logično, da bodo dinamične predpostavke. Zanimanje se lahko poveča, zniža ... Tudi naslovnik si izgrajuje predpostavke o tvorcu in informaciji.

Pomembno v komunikaciji je to, da v njo vstopamo tako, da se zavedamo, da je predpostavke možno spreminjati.

GOVORNO DEJANJE

Propozicijsko dejanje
(izrekanje vsebine)

Dejanje govorničeve komunikacijske namere

Referenčno dejanje

Predikacijsko dejanje

Dejanje izrekanje stvarne vsebine – ko izrekamo nekaj o stvarni vsebini, moramo najprej pokazati zunajjezikovno dejanskost in nato o njej nekaj povedati (npr: Film o Harryju Potterju [referenčno dejanje] je zelo drag [predikacijsko dejanje].)

Stvarna vsebina – tista, s katero pokažemo na zunajjezikovno dejanskost, o kateri bomo govorili. (govorec se nahaja v prostoru in opazuje zunajjezikovno dejanskost).

Referenčno dejanje – del propozicijskega dejanja, v katerem izrekamo stvarno vsebino. Je uporaba jezikovnih izraznih sredstev, s katerimi izražamo stvari, osebe v nepredikativni funkciji. Gre torej za vprašanje jezikovnih sredstev, s katerimi kažemo na zunajjezikovno dejanskost. Izrazi, s katerimi kažemo na zunajjezikovno dejanskost imajo različne pomene (referenčno funkcijo):

- občna imena

referenca = odnos med zunajjezikovno dejanskostjo (referent) in jezikovnim izrazom za vzpostavljanje reference imamo različna sredstva:

* kretnje (Kaj je to? /Sprašujemo otroka in mu pri tem pokažemo npr. na nos, oči, kocko .../).

* deikti (Kaj je to? To pridobi pomen šele v kontekstu).

* s polnopomenskimi izrazi (= slovarski pomen).

Primer: Plašč imaš v omari.

2. os. ednine; v omari je naslovnikov plašč, plašč – določa svojino; ne vemo kdo je oseba (ti).

Naše zborovanje je bilo uspešno.

Lahko gre za zborovanje kogarkoli

»naše« = deikt; izvemo iz konteksta

Uspešnost referenčnega dejanja je odvisna od jezikovnega in pragmatičnega dejanja.

Npr: Pišemo zapisnik – ne napišemo datuma; imamo nalogo, ki jo bomo opravili do naslednjega četrtka (= deikt; nima lastne splošne reference) – opremiti moramo z datumom.

Npr: Jan je danes pozno vstal.

Ne vemo, za katerega Jana gre.

To nam dokazuje, da (tudi) lastna imena nimajo svoje lastne reference; vzpostavljamo jo v kontekstu.

Referenčna funkcija občnih imen je določena z njihovim pomenom. Pomenska prvina polnopomenskih izrazov tvori referenčni potencial.

Npr: Kako bi razložil besedo »pustota« - »Pustota«?

lahko pomeni kraj, ki so ga ljudje zapustili; Pustota – naslov romana Vladimirja Kavčiča

Iz lastnega besedilnega sveta lahko ali pa ne prepoznamo.

Npr: Radenska – pijača; ime firma

Deikti ali izrazi s kazalno vlogo – prostorski, časovni, osebni (kažemo na prostor, čas, osebe) deikti. Nimajo lastne reference; dobijo jo v kontekstu. Pri prostorskih in časovnih ločimo relativni in absolutni koncept. Govorimo še o določno-nedoločni referenci – ko nam je popolnoma jasna oseba (npr: Pridi, nekdo te čaka.) in nedoločno referenco – izraz nekaj bi lahko nadomestili s karkoli (npr: Zaigraj mi nekaj.). Korefirajoči izrazi (kohezija).

* Ponovi besedne vrste in stavčne člene!!!

GOVORNO DEJANJE

Propozicijsko dejanje

Dejanje govorničeve komunikacijske namere

Referenčno dejanje

Predikacijsko dejanje

Referenco najprej vzpostavimo s kretnjami – neverbalna sredstva, potem z deikti – vzpostavimo referenco na zunajjezikovno resničnost, kasneje z občimi imeni.

PREDIKACIJSKO DEJANJE

= tisto dejanje, v katerem izražamo neko lastnost, dejanje ali stanje. Gre za pripisovanje lastnosti tisti stvarnosti, ki smo jo pokazali v referenčnem dejanju.

RD

PD

Pr. Učilnica številka 2 je zelo velika.

Pokažemo na zunajjezikovno resničnost. Učilnici pripisemo lastnosti.

Za pripisovanje lastnosti imamo na voljo dve vrsti izrazov:

- Glagolske
- Glagolsko-imenska sredstva

Lastnosti izrazimo iz sebe na ta način, da projiciramo časovnost in naklonsko razmerje do vsebine sporočenega. Svoj odnos izražamo z različnimi nakloni:

- Povedni (indikativ)
- Pogojni (kondicional)
- Velelni (imperativ)

Izrazi, ki so v predikatu, se imenujejo predikatorji. To so tiste besede, s katerimi o predmetu nekaj povemo, s katerimi pripisujemo lastnosti zunajjezikovni dejanskosti.

Pr. ... je zelo velika.

... je bila zelo velika.

... bo zelo velika.

Katero obliko bomo uporabili za izražanje lastnosti, je odvisno od govornika.

Predikatorji so lahko:

1. Glagolski
2. Glagolsko-imenski

1. Jan je pel.

je smučal, smuča ... - različne časovne oblike glagolov. *Tu govorimo o povedku.

Jan = izraz, s katerim smo vzpostavili referenco; pel = glagolski predikator.

2. Jan je učitelj.

je lepo. *Tu imamo povedkovo določilo.

Je učitelj = glagolsko imenski predikator.

Glagol + imenski del (različne besedne vrste).

Predikacija (prisojanje lastnosti) je jezikovna zmožnost izraziti neko lastnost; ni skladijsko razmerje (skladijska razmerja so 3: priredno, podredno, soledno).

Odnos med predikatnim in osebkovim izrazom:

- Gre za odvisnost – podredni odnos
- Način za izražanje odvisnosti je ujemanje
- Ujemanje v spolu, sklonu in številu
- Podrejeni in nadrejeni del se ujemata v oblikovnih lastnostih (Jan je pel. Eva je pela.)
- Povedek se ujema z osebkom
- Razlika v spolu se kaže v zloženi obliki (ne v sedanjiku!)
- Moški spol je nezaznamovan (Jan in Eva sta smučala.)
- Ujemanje je način za izražanje podrednega razmerja

Časovna umestitev je odvisna od trenutka, ko se govorno dejanje odvija.

S predikatorjem izražamo kategorije in to odvisno od govorca (čas in naklon) in od osebe (spol in število). Z njim pripisujemo zunajjezikovni dejanskosti neko lastnost iz sebe.

Pr. Filozofska fakulteta! – pokazali smo na zunajjezikovno dejanskost – kretnja – vzpostavimo referenčno dejanje. Predikacijsko dejanje izrazimo z intonacijo (tako izražamo svoje razmerje, naklon).

Pri glagolsko-imenskem predikatorju je glagol tisti del, ki nosi informacije o našem razmerju do zunajjezikovne dejanskosti in tiste informacije, ki jih sicer nosi/izraža osebek.

Pr. Moja teta je profesor.

IZREK: propozicija + komunikacijska funkcija – kontekst

Pomen: sodi k tvorcu, tistemu, ki izrek oblikuje. Naslovnik sprejme izrek. Smisel izreka je interpretacija stvarne vsebine in komunikacijske funkcije, ki se dogaja na podlagi konteksta.

Pr. Očka pride domov jutri.

SKLADNJA

Besedne vrste delimo glede na:

- Skladijski kriterij (glede na vlogo v stavku)
- Oblikoslovni kriterij (glede na pregibne in nepregibne besedne vrste)
- Pomenski kriterij (glede na polnopomenske in nepolnopomenske)

Dve teoriji o besednih vrstah in stavčnih členih:

1. Vsaka besedna vrsta ima svoj stavčnočlenski ustreznik (ni nujno).
2. Besedne vrste v stavku opravljajo različne funkcije (BV so stavčni členi):
  - Primarne – prvotne
  - Sekundarne – drugotne

SAMOSTALNIŠKA BESEDA:

- Prvotno = osebek ali predmet.
- Drugotno = povedkovo določilo, desni prilastek, prislovno določilo ali povedkov prilastek.

PRIDEVNIŠKA BESEDA:

- Prvotno = levi prilastek ali povedkovo določilo.

- Drugotno = povedkov prilastek.

.
.

.

SKLADNJA → SINTAKSA:

Sintaksa (gr. syntaxis – sestava, razvrstitev, uprava, ustroj, organizacija, navedba) – neke vrste povezovanje med deli/elementi.

Skladnja – osrednji del slovničnega nauka o pomenonosni strani jezika. Gre za način, kako se med seboj povezujejo posamezni elementi, v kakšne odnose vstopajo, kaj se dogaja z njihovimi oblikami, ko tvorijo večje enote.

Breznik: omejevanje zgolj na poved, njene posamezne člene, skladnja ponekod presega meje povedi (besedni red).

Toporišič: skladnja je poseben del slovničnega nauka. Uči, kako se delajo pravilne povedi in njihovi deli, pa tudi raziskuje to, kar je.

Ko raziskujemo to, kar je, izhajamo iz besedila. Prehajamo iz ene povedi na celotno besedilo. V tem primeru lahko govorimo o besedilni skladnji.

Gre za odnose med besedami, ki jih zlagamo v besedne zveze. Besedne zveze se povezujejo v povedi na podlagi vzorcev (= abstraktna pravila, ki usmerjajo tvorbo povedi).

Stavčni vzorci se realizirajo na podlagi besed. Stavčni vzorec/stavek = abstrakcija; poved = z besedami napolnjen stavčni vzorec.

Skladnja besednega reda – v zgodovini ji niso posvečali velike pozornosti.

Skladnja se razvija neenakomerno v nasprotju z oblikoslovjem.

V slovnica so izrazi o besednih zvezah razporejeni po besednih vrstah, šele potem po njihovi stavčnočlenski funkciji.

Skladnja je tradicionalno področje slovnice (poleg oblikoslovja). Njen predmet lahko definiramo kot oblikovanje/raziskovanje pravil izrazov v jezikovne enote višjega reda (v besedne zveze, stavke). Pravila se delijo v podmnožice temeljnih pravil.

Dve podmnožici:

1. Pravila tvorbe zloženih izrazov (tista, ki razlagajo tvorbo zloženih izrazov s samostojno komunikacijsko funkcijo). Imenujemo jih tudi pravila oblikovanja besednih zvez in fraz. S tem se ukvarja frazna gramatika, ki se je oblikovala v ameriški strukturalistični šoli. Ameriški in evropski strukturalizem se nekoliko razlikujeta. Ameriški strukturalist = Noam Chomsky.
2. Pravila pretvarjanja/pretvorbna pravila. Mogoče je tvoriti izpeljane stavke (s pomočjo pravil tvorbe). Gre za proces, ko iz enostavnih (elementarnih) stavkov tvorimo izpeljane (derigirane) stavke.

Kaj nas zanima pri tvorjenju zloženih izrazov?

Pr. Miz -a enostavni izraz; spreminja se oblika

-e
-i
-o
pri -i
z -o

intratekstna funkcija

MIZ -A

ekstratekstna funkcija

okrogla miza (BZ) : pri okrogli mizi

Pravila: Dva izraza povežemo v BZ, kjer je en del jedro, drugi določilo (podrejeni člen).

Podredni odnos se kaže v ujemanju.

Končnice se spreminjajo znotraj konteksta – govorimo o intratekstni funkciji. Pri skladnji gre za ekstratekstno funkcijo – opravlja morphem »miz« – tj. tisti, ki nosi predmetni pomen. Pomen ohrani v vsakem besedilu.

Podrejeni/podredni odnos se vzpostavi z:

- Ujemanjem (kongruenca) – gre za to, da se določilo ujema z jedrom v skl., sp. in št. (končnica). Določilo pomensko določa jedro. Ujemanje med povedkom in osebkom – povedek podrejen osebkju (jedro). Ujemata se v spolu, številu in osebi.

Pr. Jana je pela pesem. → Dokazujemo s pretvorbo (Jan je pel. Jana in jaz sva peli.).

Prisojanje/predikacija ni skladenjsko razmerje!!! Predikacija je del predikacijskega dejanja – umešča se v govorno dejanje, gre samo za orekanje tistega, kar je v osebkju – za pripisovanje slovničnih lastnosti.

- Vezavo (rekcija) – način za izražanje podrednega odnosa. Vezljivost – sposobnost glagola, da ustvarja določila. Vplivna moč besede na sklonsko obliko (tako Toporišič o vezavi). Vezava: moč besed, da ob sebi zahtevajo temeljna določila.

Pr. Peti pesem.

Peti = jedro; določa sklon – oblikoslovno določa jedro; pesem = pomensko določa jedro

Pisati pesem.

Pišemo lahko pesem, roman, pismo, vabilo ... - komponente zunajjezikovne dejanskosti.

Skupna točka, ki jih povezuje, je v tem primeru tožilnik.

Pri nekaterih glagolih se takoj vprašamo KOMU? (= 3. skl.) – pisati KOMU?

- Primikom (adjunkcija) – med izrazoma v BZ ni oblikovnega določanja, ampak gre zgolj za pomensko določanje.

Pr. Pot nazaj je vedno krajša.

Pot = jedro; nazaj = določilo samo primaknjeno k jedru. Določilo določa pomensko jedro.

Sredstvo za izražanje primika je besedni red.

Pr. Simona Kranjc – gre za primik

Simona = jedro; Kranjc = določilo; ko transformiramo, gre za ujemanje – pride do enakovrednih izrazov (Kranjčeva Simona).

Priredni odnos se vzpostavi z:

- Vezavo

Pr. Oče in mama ... → Oče z mamom ... (z mamom = določilo)

Mama in oče ... → Mama z očetom ... (z očetom = določilo)

Ali to priredje vpliva na pomen? Ja – spremeni se določilo.

KAKO SO DEFINIRALI BESEDNO ZVEZO V ŠOLI FRAZNE GRAMATIKE – AMERIŠKI STRUKTURALIZEM?

Trask – jezikoslovec, zbral pravila in jih zapisal v slovar (ni začetnik ameriškega strukturalizma).

Tri obdobja:

1. Predstrukturalno obdobje (od antike do 1925)
2. Obdobje klasične strukturalne skladnje (1925-1957)
3. 1957 – Noam Chomsky – tvorbeno-pretvorbna slovnica (skladnja) – začetek 3. obdobja – FRAZNA GRAMATIKA – obdobje, ki ga zaznamuje Chomsky z delom Skladenjske strukture .

Značilnosti teh treh obdobj:

- 1925 – Sechehaye [Seše] izda Eseje o logični strukturi fraze
- 1957 – Chomsky – Skladenjske strukture

Tvorbno-pretvorbna skladnja je tisto, kar neposredno izhaja iz strukturalizma. Je strukturalistična šola, ki se razlikuje od klasične strukturalne skladnje. Frazna gramatika je tip gramatike, ki se je razvila v ameriškem strukturalizmu.

Razlike:

19. st. – opis elementov kot posameznih elementov (= atomistični pristop)

20. st. – opis jezika kot sistem odnosov

½ 20. st. – Ferdinand de Saussure

Lepschy – jezikoslovec, kritik. Ukvarjal se je z analizo zgodovine.

Strukturalizem je zaznamovan s poudarjanjem abstrakcije in splošnosti, 19. st. zaznamovano s poudarjanjem konkretnosti in posebnosti.

2/2 in konec 20. st. je v opis prinesel tudi govor (?).

Značilnosti ameriškega strukturalizma:

Najbolj razvit je bil v 40-ih, 50-ih letih 20. st. Ameriški strukturalisti so inspiracije črpali iz dela Leonarda Bloomfielda. Predmetno področje so zelo zožili – usmerili z nizom dogmatičnih načel.

Načela:

- Doktrina o ločevanju med ravninami – ne moremo raziskovati višje ravnine, če ne že prej raziščemo nižje. Morfološka analiza ni mogoča, dokler ni končana fonološka.
- Popolnoma so zavračali sklicevanje na kakršnekoli procese v jezikoslovnem opisu.
- Zagovarjali so distribucionalistični pogled, v katerem so se sklicevali na razporeditev elementov; zagovarjali statično razporeditev.
- Sredi/konec 50-ih let se začne oblikovati t. i. tvorbna/generativna gramatika.

Zagovorniki te gramatike so zavračali večino zgoraj naštetih doktrin. Zavračali so termin strukturalizem (= zmerljivka). Strukturalistični program so ??? Prizadevali so si za nedvoumnost in jasnost ter ??? in splošnost.

Kaj meni Toporišič o strukturalizmu? Strukturalizem je jezikoslovje, ki jezik obravnava kot strukturo. Pojavljati se začne konec 19. st. Polno se je razvil v 20. st. (ženevska, praška, kopenhaška, ameriška strukturalistična šola).

Značilnosti tvorbno-pretvorbne slovnice:

Najprej se je ta slovnica imenovala tvorbna, šele kasneje so dodali termin pretvorbna.

... je tista teorija, ki se je začela razvijati v Ameriki v 50-ih letih 20. st. Začetnik je bil Noam Chomsky – Logična struktura jezikoslovne teorije (1955 – izdano 1975), Skladenjske strukture (1957). Zbral je svoje ideje. Zakaj so bila dela izdana tako pozno? Bil je levičar – oblasti so mu preprečile izdajo dela. Njegove ideje so jezikoslovci od začetka vzeli vljudnostno/skeptično. Teorija je »prodrla« med mlade jezikoslovce in ti so jo sprejeli »z odprtimi rokami«. Vidiki skladenjske teorije (1965) – svojo teorijo predstavi bolj preprosto in od tedaj naprej je vodilna. V to delo je vključil tudi semantiko/pomensko ravnino (= pomembna predvsem pri pretvorbah). Postala je standardna teorija tvorbno-pretvorbne slovnice. Dolgo časa je bil edini pristop te teorije generativni (pristop). Ta teorija je segla tudi na druga področja, npr. umetna inteligenca. V zgodnjih 80-ih letih je to slovnico izpodrinila vezalno-vezovalna teorija, ki je tudi nekako temeljila na Skladenjskih strukturah.

Chomsky deli ???

- Univerzalna slovnica – vrsta načel, ki so skupna vsem jezikom; vkodirana naj bi bila v človekove gene; pomeni predispozicijo, da se naučimo jezika in slovnice, značilne za jezik. Skupno vsem jezikom: anafora (osebni zaimki), katafora. Upoštevati moramo, da se

različno realizira v različnih jezikih. V slovnici je določeno, katera zaporedja so možne skladijske strukture.

- Slovnica posameznih jezikov

Pravila tvorjenja in pravila pretvarjanja:

Stavek prepisemo v strukturo, ki jo tvorita nominalna in verbalna fraza. $S \rightarrow NP \ VP$

Gre za dva elementa, ki ju lahko še naprej zamenjujemo.

Pr. Naš Andrej tamle ob potoku lovi ribe.

$S \rightarrow NP \ VP$ $St \rightarrow Sam \ BZ \ Glag \ BZ$

$NP \rightarrow DET \ N$ $Sam \ BZ \rightarrow Prid \ Sam$

$VP \rightarrow V$ $Glag \ BZ \rightarrow G$

$VP \rightarrow V \ NP$ $Glag \ BZ \rightarrow G \ Sam \ BZ$

STRUKTURA STAVKA

Nominalna fraza

Verbalna fraza

Prid (Naš)	Sam (Andrej)	Prislovna zveza	Glagolska zveza
	Prislov (tamle)	Predložna BZ	Glagol (lovi)
	Predlog (ob)	Samostalnik (potoku)	Samostalnik (ribe)

Simboli:

1. Končni – tisti, s katerimi realiziramo pozicijo v stavku.

2. Nekončni – samostalnik, glagol ...

Iz končnega števila določenih simbolov in iz končnega števila substitucijskih pravil je mogoče tvoriti neko količino stavčnih struktur.

Generativisti – Linearna formula

Pr. Na našem posestvu.

$[PP \ [P \ na] \ P \ [NP \ [A \ našem] \ A \ [N \ posestvu] \ N] \ NP] \ PP$

Derivacijsko drevo:

Predložna fraza

$P \ (Na) \ NP$
 $A \ (našem) \ N \ (posestvu)$

Predstrukturalno obdobje (od antike do 1925):

1925 – Sechehaye [Seše] izdal Eseje o logični strukturi fraze.

V antični skladnji je mogoče govoriti o dveh smereh, ki sta obe pomembni za razvoj skladijske misli. Predstavnik prve smeri je Aristotel, druge smeri pa Apolonij Diskolos – nasprotovala sta raziskovanju izoliranih konstrukcij. Značilnosti:

Aristotel je prenesel vprašanje jezikovne motivacije z izraza na stavek – v središču raziskav so načini, kako se izrazi povezujejo v stavke.

Ta odločitev je utemeljena s pojmovanjem odnosa med jezikom in mišljenjem. Jezik naj bi bil skladijen z mišljenjem.

Posledice tega pojmovanja so bile pomembne in so vplivale na raziskovanje jezikovne materije. Logični so lahko samo tisti stavki, v katerih prepoznamo odnose med posameznimi elementi. Minimalna logična struktura, ki jo postavlja v središče raziskovanja, je t. i. sodba. Sestavljena je iz dveh pojmov: osebek – po pomenskem obsegu je ožji, povedek – po pomenskem obsegu je širši – logično nadrejeno tistemu, kar je ožje.

Aristotelova koncepcija je preživela ves srednji vek do današnjih dni.

Diskolos – smer, ki ima formalni, opisni in normativni značaj. V 1/2 2. st. n. št. je Diskolos napisal grško skladnjo. Za osnovni predmet opazovanja je priznaval formalne strukture besedila. Enote je razlagal kot skladnike skladenjskih struktur oz. kot prvine skladenjskih razmerij. »Stavek je z besedami zaključena misel.« (A. Diskolos)

Dionizij Tračan – prisegal na gramatiko/opis izoliranih konstrukcij. Enote je opisoval kot med seboj neodvisne morfološke pojave.

Na delo Diskolosa so se naslanjali teoretiki skozi ves srednji vek.

Donatus Aelius – Rimljan, učenec sv. Hieronima, živel v 4. st. Vplival naj bi na Adama Bohoriča. Aeliusov priročnik Slovnica (Ars Grammatica) je bil tisti, ki je služil kot temelj/baza tega področja. V tem delu je bilo zelo podrobno obdelano vprašanje besednih vrst; metoda vprašanje-odgovor.

Prisci(li)an – ok. leta 500 – avtor obsežnega dela latinske slovnice. Delo je izdal v 18 zvezkih, ohranjena sta 2. Opiral se je predvsem na Diskolosa, je pa pomemben tudi zaradi tega, ker je v delo vključeval citate drugih avtorjev, katerih dela se niso ohranila.

Diskolos – poudarjal razlikovanje skladenjskih zvez. Zanimala ga je medsebojna združljivost izrazov (načini povezovanja, relativni besedni red v stavku). Ni ga pa zanimala problematika stavčnih členov in funkcionalni vidik skladnikov skladenjskih struktur. Je predhodnik ameriškega strukturalizma, saj je tudi njega zanimal vidik razvrščanja.

Srednji vek – pretežno nadaljevali Aristotelovo Logično skladnjo. Zasluga tega obdobja je natančnejša določitev pojmov vez, ujemanje in vezava kot način izražanja podrednega razmerja. Prvič je postavljen pojem gramatičnosti skladenjskih konstrukcij, ki ga razumemo v smislu sprejemljivosti.

Semantičnoskladenjska pravila:

- Pravila družljivosti – dovolijo tvoriti smiselne povedi, izključujejo pa nesmiselne.

Formalnoskladenjska pravila:

- Pravila linearizacije – dovoljujejo tvorbo formalnoskladenjskih vzorcev. Na podlagi teh v jeziku tvorimo slovnično pravilne in nepravilne povedi.

17. st. – razvoj smeri gramatike, ki je razvijala logični in univerzalni vidik. Začne se leta 1660, ko izide Splošna in razumska gramatika, avtorjev Arnaulda [Arnó] in Lancelota.

Port-Royal – gre za smer gramatike, ki razvije logični in univerzalni vidik. Ta vidik je bil v Franciji aktualen do začetka 19. st. (predstavniki: Beauzé, Du Marsais, Teriebault). Ta smer se je razvijala tudi drugod po Evropi (Anglija – John Harris, Italija, Nemčija). Zadnji predstavniki so še bolj zagovarjali logično koncepcijo kot Port-Royalovci – v Nemčiji npr. Vater.

Besedni red naj bi se ujemal z zaporedjem misli – huda poenostavitev. Kar je še danes živo, je poudarek na univerzalnosti v naravnih jezikih, kar pa se v jezikih razlikuje, gre zgolj za slučajnost. Še v 20. st. se pojavljajo ideje, ki izvirajo iz logicistične smeri.

19. st. – zaznamuje primerjalno zgodovinsko jezikoslovje, v 2/2 19. st. pa na jezikoslovje vpliva predvsem psihologija – njen vpliv v ozadje potisne logiko. V okviru psihološkega vpliva na jezikoslovje lahko omenimo geografsko jezikoslovje.

Avtorji:

- Wundt – govori o psihologiji naroda, dotakne se vprašanj v zvezi z jezikom.

- Ries – Kaj je skladnja? Loteva se kritične analize skladenjskih koncepcij 19. st. »Sintaksa naj bo nauk o skupinah izrazov v dveh vidikih: formalni in semantični.« Začetki razlikovanja formalne in semantične skladnje. To razlikovanje je pri Riesu še teoretično. 20. st. – strukturalna skladnja. Začetek pomenijo Secheyevi [Sešejevi] eseji, konec pa delo Chomskega.

Strukturalizem: opozicija do logicističnega in psihologicističnega vidika. Izvira iz teze o avtonomnosti jezikovnega sistema, ki mora biti predmet imanentnega opisa.

V opoziciji tudi do klasične gramatike, saj naj ne bi imela ??? Očita ji uporabo nenatančnih definicij, zastarele pojme, kar zastira specifično opisovanje jezika. Strukturalizem ni izdelal ene same skladenjske koncepcije. Dve koncepciji: formalna in funkcionalna. K formalni prištevamo ameriško distributivno smer – ameriški strukturalizem, k funkcionalni pa evropske strukturalne šole (praška, nizozemska, britanska, danska, francoska, ženevska).

Strukturalizem ni ustvaril enotne teorije. Secheyev [Seše] je leta 1925 izdal Eseje o logični strukturi fraze po de Saussurju. Ustvaril je lastno koncepcijo, v kateri sprejema de Saussure izhodišča – v njej sledimo integraciji logičnega in psihološkega pristopa.

Srednji in novi vek do 18. st. je zaznamovala logična koncepcija. V 19. st. je bil močan vpliv psihološke koncepcije.

Bally [Bali] ima teorijo transpozicije, t. i. skladenjska derivacija: izraz iz ene skladenjske kategorije prenese v drugo, pri tem pa se mora ohraniti identičen pomen. Izhodišče je v spoznanju, da so izrazi primarno določeni za opravljanje določenih funkcij (npr. samostalnik lahko primarno opravlja stavčnočlensko funkcijo osebka in predmeta, pridevnik primarno prilastek, drugotno osebek ali predmet). Kategorija se ohranja. Prenos iz ene v drugo skladenjsko kategorijo dela operator – to funkcijo imajo pri nas obrazila ali pa ga celo ni (pr. dežurni = pridevnik : dežurni = samostalnik/osebek, krasti : krad-ljiv = operator). V romanskih in germanskih jezikih funkcijo operatorja opravljajo členi (fr. rire = smejati se : le rire = smeh).

Praška strukturalistična šola:

Svoj vrh doseže v 30-ih letih 20. st. Ima pomembno teorijo aktualne členitve stavka, ki je to šolo (tudi) zaznamovala. Je besednoredna skladnja, ki prehaja na besedilo – nadpovedna skladnja. Glavni teoretik: V. Mathesius, avtor termina aktualna členitev stavka oz. členitev po aktualnosti. Čehi njegovo koncepcijo razvijajo naprej.

František Daneš, P. Sgall (avtor člankov o besednem redu) – matematični lingvist, sodelavci: Eva Hajičová, Jarmila Panevová.

O topiku (izhodišče) in fokusu (jedro). Jedro stoji na koncu, nosi težo, pomembna informacija, ki jo izpostavljamo. Povezana sta s pojavom kognitivne teorije – razlaga procese topikalizacije, fokalizacije; kaj postaviti v jedro in kaj v izhodišče. Opisujemo razvrstitve informacij na mesto topika in fokusa. Mathesiovo teorijo je k nam prinesel Toporišič. V slovenščini je o besednem redu v Mathesiovem času razmišljal Breznik (Besedni red v govoru, DiS, 1908). Ni poznal teorije praških strukturalistov, sam je spoznal koncept aktualne členitve, čeprav je še ni imenoval tako. Govoril je o znani in neznani informaciji – kriterij za razvrščanje na mesto teme in reme je (ne)znanost informacije. Problem je, kadar govorimo o samih neznanih informacijah – kar je pomembno, damo na konec. Tako je kriterij znanosti oz. novosti nezadosten, kriterij za razvrščanje je pomembnost. Breznik: besednega reda ne moremo preučevati zgolj na povedih. Treba je vzeti govorni odstavek, ga opazovati med govorom o besednem redu. Govoril je tudi o stalni in prosti stavi – ureja jo načelo členitve po aktualnosti. Besedni red urejajo slovnična pravila. Kako se razvrščajo naslonke v naslonskem nizu? Razvrščajo se za prvim stavčnim členom, predlog je vedno pred samostalnikom, je redko ločen (v angleščini pa je to čisto normalno). Pr. Kava z (mlekom).

Prosta stava – prosta je v smislu, da si ne sledijo vedno v istem zaporedju isti stavčni členi. Gre za informacijsko strukturo. Besedni red ni prost – upoštevati moramo sobesedilo/

kontekst, ki nam narekuje, o čem bodo govorile informacije. Odločimo se za temo, potem je jedro ...

František Daneš je razmišljal, kako si teme sledijo v različnih govornih situacijah. Ko se je Češka leta 90 odprla svetu, so ponovno odkrili njene teorije.

Členitev po aktualnosti je informacijska struktura – kako se informacija razvija.

V zaznamovanem besednem redu v pesniškem besedilu je besedni red drugačen. Prevladuje umetnostna funkcija. Tak besedni red je včasih tudi v neumetnostnih besedilih (pr. oče naš). Cankar je zavestno kršil načelo členitve po aktualnosti – velikokrat je rema na začetku. S tem doseže poseben učinek.

Pri govorjenih besedilih je velikokrat na začetku rema, kasneje tema, ki je potem še naprej razvijana. Vzrok v psiholingvističnih besedilih: tisto, kar je pomembno, povemo na začetku, da ne bi pozabili povedati. To ne velja vedno.

Stavčni vzorci so dekontekstualizirani, ko pa se realizirajo, ni nujno, da sledijo temu vzorcu. Ni stalnega besednega reda osebek, povedek, predmet.

Pr. Ta učiteljica je članica slavističnega društva. Članica slavističnega društva je učiteljica.

Tema	Rema	Tema	Rema
------	------	------	------

S temo vzpostavimo referenco na zunajjezikovno dejanskost, z remo vzpostavimo predikacijsko dejanskost – pripišemo lastnosti.

Tema, ki ji pripisujemo različne reme – Daneš imenuje razvijanje stalne teme tematska progresija ali potek (razvoj) teme v besedilu. Sledimo različnim temam v besedilu, zato sledimo različnim vzorcem poteka teme:

- Potek s stalno temo – značilen za enciklopedijske članke (pr. France Prešeren je slovenski pesnik. Je avtor Poezij. Ustvarjal je v romantiki.). Taki poteki so v različnih zapisih.

T - R1

- R2

- R3

- Linearna tematska progresija – ta potek analizira tudi Breznik (pr. Opazil je, da vesolje ni statično. Iz tega je potegnil sklep.).

T – R

T1 – R1

T2 – R2

Značilno je za pripovedi. Verižno sledimo transformaciji teme v remo. Ko se to velikokrat ponovi, postane monotono, zato ga zamenjajo.

- Progresija v nadtemo/progresija z izpeljanimi temami – iz ene nadteme izpeljemo različne teme. (pr. nadtema je raziskovanje vesolja)

T1

T

T2

- Tematski potek z razčlenjeno remo/remo je iz dveh ali več delov) R – R1 + R2

Pr. Vesolje ni statično, ampak se razširja in galaksije bežijo druga od druge.

R

R1

R2

V besedilih se pojavljajo različni vzorci, odvisno od besedilnega tipa, in kako spreten je avtor. S tem izberemo okvirni princip razvijanja teme, lahko pa ga modificiramo, da je bolj zanimivo in vnesemo osebno noto.

V slovenščini se besednega reda naučimo skupaj z vzorci, ki se jih učimo, usvajamo. Več težav je s tematsko progresijo (le z enim sredstvom razvijajo temo), a tudi ne tako zelo.

Učenje tujega jezika: pravil stalne stave se je treba naučiti. Tudi načel členitve po aktualnosti, vsaj do neke mere, čeprav je to povezano s kognizacijo in izkušnjami (besedilnim svetom).

Tega jih ni treba učiti, učiti je treba sredstva, kako to izrazimo. To je spoznanje sodobnega komunikacijskega sistema – ta poglavja je treba učiti/poglobiti. Lektorji besedni red kar

popravljajo (stereotip, da so primernejše besedne zveze z levimi prilastki) in s tem tudi pomensko spremenijo besedilo (pr. Načrtovanje jezika ≠ jezikovno načrtovanje, razvoj govora ≠ govorni razvoj) – o tem je pisala Ada Vidovič Muha. Popravljajo tudi ??? nize, če avtorji kršijo načelo členitve po aktualnosti – posebno v prevodih. Z besednim redom so se ukvarjali: Breda Pogorelec, J. Toporišič, A. Breznik, A. Vidovič Muha.
Členek modificira tisto besedo, pred katero stoji.

STAVČNE STRUKTURE

Stavčne strukture so razmerje med površinsko in globinsko strukturo.

STAVČNI TIPI

Stavčne tipe delimo v dve veliki skupini glede na to ali se v njih pojavlja osebek ali povedek ali oba skupaj.

1. Enodelne: (ali povedek ali osebek)
  - Glagolske – povedek je, osebka ni (npr. Otroku se je sanjalo. → struktura logičnega osebka) S → VP (stavček prepisemo v verbalno frazo). Glagolske enodelne stavčne strukture imenujemo tudi brezosebkovi stavki.
  - Neglagolske – glede na to, katere besedne vrste se v nji pojavljajo.
  - Samostalniške – gre za tiste izreke, s katerimi vzpostavljamo referenčno dejanje oz. izražamo naklon, ki ga realiziramo z intonacijo. Samostalniške in zvalniške se ločijo po intonaciji (pr. Filozofska fakulteta).
  - Medmetne – pogosta raba (pr. Au! Ha-ha! ...)
  - Nedoločniške (pr. Ne me jeziti. Tiho biti.)
  - Zvalniške (pr. Jan!)
  - Pridevniške (pr. lep, dober ...)
  - Prislovne (pr. Neverjetno. Čudovito.)
  - Členkovne (pr. Da. Ne.)
2. Dvodelne: (pojavljata se osebek in povedek) S → NP + VP

TIPI BREZOSEBKOVIIH STAVKOV:

1. Govori se samo o povedku

Pr. Dežuje. Grmi. Sneži. V Ljubljani sneži.

Fakultativen Ničvalenten
element glagol

Verbum Finitum impersonale (Vfimp.) – glagolska oblika v 3. os.

2. Ob glagolu se pojavi prislov kraja

Pr. V borih šumi.

Enovalenten glagol

Verbum Finitum impersonale – Adverbiale loci (Vfimp.-Adv.loci)

S pretvorbo dokažemo obveznost določila: Bori šumijo. ~~Ljubljana sneži.~~

3.

a) Pr. V glavi mu šumi.

Verbum Finitum impersonale – substantiv Dativ – Adverbiale loci (Vfimp.-Sdat-Adv.loci)

b) Pr. V želodcu ga tišči.

Verbum Finitum impersonale – substantiv Akuzativ – Adverbiale loci (Vfimp.-Sacc-Adv.loci)

4.

Pr. Otroku se je sanjalo.

Verbum Finitum impersonale – substantiv Dativ (Vfimp.-Sdat)

5.

Pr. Gre za pravičnost.

Verbum Finitum impersonale – predložni samostalnik (Vfimp.-praep S)

DVODELNE STAVČNE STRUKTURE

Osebek in povedek sta nujna pogoja, da lahko govorimo o dvodelnih stavkih. Glagol določa, koliko je struktur. Določila so obvezni elementi, ki pomensko dopolnjujejo glagol, hkrati pa tvorijo strukturo. Na eni strani je pomembna globina/pomen (govorimo o sklonskih funkcijah ali t. i. udeleženskih vlogah), na drugi pa površina/struktura (na tej ravni govorimo o stavčnih členih). S površinsko ravno se srečamo pri Chomskem. Ko obravnavamo stavčne strukture, mimo Tenierja (jezikoslovec iz 2/2 20. st., skladnjska teorija) ne moremo. Je tisti sintaktik, ki je utemeljil dependenčno ali odvisnostno slovnico, tj. tisti opis, ki temelji na pojmovanju odvisnosti. Gre za pristop strukturalne skladnje in predvsem za razlikovanje dveh vrst prvin, ki se pojavljajo v strukturi – dva razreda, v katera uvrščamo skladnike: ene so vodeče (nadrejene), druge pa so vodene (podrejene) – odnos med njimi je podreden. Vodeča prvina je glagol – izhodišče in nadredni del stavka (skladnik). Podrejeni so mu vsi drugi elementi oz. prvine. Glagolu so podrejene prvine, s katerimi opisujemo, poimenujemo zunajjezikovno dejanskost. Te spet delimo na dva razreda – aktanti (delujejo v okoljih, s katerimi kaj delamo, ali kaj povzročajo, ali so rezultat dejanja, ali dejanje usmerjajo) in cirkumstanti (tiste prvine, ki definirajo prostor, čas, način, kako je bilo dejanje opravljeno).

Število in vrsto prvin narekuje glagol, a ne glagol v celoti, pač pa njegov korenski morfem, ki nosi pomenske informacije.

Treskati, grmeti, snežiti, deževati ... so glagoli, ki ne potrebujejo aktantov. Imenujemo jih tudi ničvalentni glagoli. Ne potrebujejo nobenega določila, da bi bila struktura popolna.

Strukture, ki potrebujejo aktante: med njimi ni prostora za osebek – brezosebki ali brezagentni stavki. To so stavki, kjer v globini ni agensa, tistega, ki dejanje opravlja in si ga tudi ne moremo misliti (kdo treska, sneži ...?).

Nasproti so stavki, kjer se agens na površini tudi ne pojavlja, a si ga lahko zamislimo, čeprav formalno ni izražen. (pr. V parlamentu se je glasovalo o Zakonu o visokem šolstvu. → enodelna struktura. Kdo je glasoval? Poslanci – niso omenjeni.) Takšne strukture so deagentne.

Takšne so tudi nekatere dvodelne strukture – osebek je izražen, a ni tisti, ki dejanje opravlja – to so pasivne strukture (pr. Večerja je skuhana. → mesto osebka je na površini zasedeno; je rezultat dejanja. Tisto, na kar je bilo dejanje usmerjeno.). Tudi ta struktura je deagentna, ??? dvodelna.

Gre za drugi delovalnik ali patiens [pacijens] – predmet, na katerega je bilo dejanje usmerjeno. Povzročitelj ali kavzator je tisti, ki dejanje povzroči (pr. Veter je razbil šipo. : Jan je razbil šipo. → dvodelni stavčni strukturi, razlika med njima je v pomenu.). Jan je človek – svoja dejanja lahko nadzoruje. Pomenska kategorija živosti in človeškosti: Jan = $\check{Z}^+$ in $\check{C}^+$, veter = $\check{Z}^-$ in $\check{C}^-$. Veter ne more zavestno opraviti nekega dejanja. Veter = povzročil → agens, Jan je opravil → kavzator.

Kako dokazati, da je to res? Dokaz je v pretvorbi, pri kateri moramo paziti, da ohranimo vse pomenske sestavine. (pr. Šipa se je razbila zaradi vetra. : Šipa se je razbila zaradi Jana.)

Pr. Stenice so izpraznile azilantski dom (stenice niso agens, ampak kavzator; $\check{Z}^+$ in $\check{C}^-$).

Na površini osebka se pojavlja tudi patiens.

Enako lahko gledamo pri pretvorbi aktivnih in pasivnih struktur. Pomembna je primarnost konteksta.

Pr. Večerja je skuhana. : Večerjo so skuhal kuharji (ne amaterji).

To ali bomo uporabili aktiv ali pasiv, je odvisno od pomembnosti informacije.

Diateza – razmerje med globinsko in površinsko strukturo. Najočitnejša je pri pretvorbah iz aktivne v pasivno strukturo.

Pr. Večerjo so skuhal kuharji.

1. Kuharji = agens – kuharji so → agentna struktura, dvodelna stavčna struktura.

Večerja = patiens – skuhal večerjo

2. Patiens zamenja pozicijo. Zavzame mesto osebka, a je še vedno patiens – udeleženske vloge se ne spreminjajo.

Če je pomemben rezultat, nas agens ne zanima, ga tudi ne izražamo – zamenja se površinsko, formalno gledano mesto.

Pr. Večerjo so skuhal. → dvodelna stavčna struktura. Osebek je izražen z morfemom.

Delam. → enako, glagol je enovalenten.

Strukture tipa DATI – VZETI

Pr. Jan je dal Evi knjigo. : Jan je vzel Evi knjigo. → površinsko sta popolnoma enaki obliki, razlikujeta pa se udeleženska vloga in pomenska struktura.

Jan = agens, knjiga = patiens – pri obeh primerih; Eva je v prvem primeru knjigo dobila/postala je lastnik – recipient (prejemnik), v drugem primeru pa je bila lastnica, a ko ji je bila vzeta, nima več te vloge – posesor (lastnik).

Drugotne strukture:

Pr. Knjiga je bila Evi vzeta. Eva je knjigo dobila od Jana. – Na mesto osebka je moč razvrščati različne funkcije (agens, patiens). Odvisno od tega, kako bomo razvrstili pomenske strukture.

Gre za hierarhizacijo (= pomembna pri oblikovanju besedila) pomenskih sestavin. Glede na to, katero udeležensko vlogo postavimo na prvo mesto, povemo, kje je fokus/teža besedila.

Agens = prvo mesto – pomensko: kdo je tisto dejanje opravil.

Tesnier: nadrejene-podrejene prvine – glagol je mogoče uvrstiti v več skupin: brez aktanta; en aktant + enovalentni glagol. Ob sebi odpirajo mesto za prvi delovalnik, samostalnik v 1. skl. je osebek – dvodelni stavki.

Pri valentnosti je pomemben tudi glagolski vid. Dovršni glagoli so lahko drugače valentni od nedovršnih.

Pr. Šivati (Mami šiva.) : Sešiti (Mami je sešila KAJ?) – pri dovršnih glagolih ni dovolj le en aktant, potrebuje še predmetno določilo.

Glagoli z dvema aktantoma:

Pr. Jan je užalil Marka.

Glagoli s tremi aktanti (dati, vzeti, pisati):

Pr. Jan piše knjigo. – dvovalentni; Jan piše pismo KOMU? – trivalentni.

ODVISNOST MED AKTANTI IN CIRKUMSTANTI

Glagol je na vrhu – je jedro strukture.

Pr. šiva.		je vzel	
Mama	Jan	knjigo.	Evi

Sosedov zanimivo svoji

Ta odnos Tesnier imenuje konekcija – gre za strukturalno povezanost (neprekinjena črta).

Pr. Sosedov Jan je svoji Evi vzel zanimivo knjigo. – prilastke označi s prekinjeno črto.

1. aktant = osebek
2. aktant = predmet v tožilniku
3. aktant = oddaljeno dopolnilo (predmet v dajalniku)

Tesnier je izraze delil na polne (mots pleïns [mó plá]) in prazne (mots vides [mó vidð]).

Polni: samostalniki, pridevniki, glagoli, prislovi.

Prazni: vezniki, členki; besede, ki elemente povezujejo v strukturo – junktivi (pr. Jan in Eva pojeta.), translativi – prenašajo izraze iz ene pragmatične kategorije v drugo.

PASTAVKI

Pastavki so enodelne neglagolske stavčne strukture. V jedrih so različne besedne vrste.

- Zvalniški
- Pozivni (pr. Matejka!)
- Ogovorni (pr. Draga Eva!)
- Povedkovi (pr. Ljubezen moja.-Reva!)
- Medmetni – večinoma v soledju (pr. Aaa!)
- Členkovni (pr. Si bil tam?-Da.)

POLSTAVKI

Polstavki so tisti deli, ki jim je jedro neosebna glagolska oblika ali pridevnik ali samostalnik in jih lahko razvežemo v odvisnike.

- Deležijski – v jedru ima deležje (pr. Začenši od 2. razreda, sem počitnice preživel pri teti. Boječ se, da je nebi napodili, se je deklica približala skupini.)
- Deležniški – v jedru je deležnik (pr. Dokler ptič okoli skače, ga jed, ki je nastavljena v ptičnici k sebi vabi.)
- Nedoločniški (pr. Ljubezen zvesto najti (,) kratke sanje.)
- Namenilniški (pr. Šel je boj bojevat brez upa zmage.)
- Pridevniški – veliko jih je v besedilih, posebej tam, kjer se pojavlja KI (večkrat).
- Samostalniški (pr. Jan je, glavo pokonci, zrl nasprotniku v oči.)

Kdaj polstavek od preostalega dela ločimo z vejico? Takrat, kadar so za odnosnico, pišemo vejico. Namenilniških nikoli ne ločujemo z vejico!

DVODELNE STAVČNE STRUKTURE

Stavek prepisemo v nominalno frazo in verbalno frazo.

S → NP – VP

1. ENOVALENTNE STRUKTURE

Snom – VF/da SENT (da stavek) – VF

Pr. Jan spi. Mama šiva./Zdi se, da bo danes spet vroče – osebkov odvisnik.

2. DVOVALENTNE STRUKTURE

- Snom – VF – Sacc (pr. Jan je hvalil film.)
- Snom – VF – da SENT (pr. Jan je opazil, da Maje ni bilo v šolo. – predmetni odvisnik.)
- Snom –VF – Sgen (pr. Jan se je previdno dotaknil dojenčka. Jan ni opazil, da Maje ni bilo v šolo.)
- Snom. – VF – Sdat (pr. Sošolci so ploskali Janu.)

- Snom. – VF – Sinstr. (pr. Jan je treščil z vrati.)
- Snom. – VF – Sna+acc (pr. Čakati na Godota.)

- Kot obvezna se lahko pojavijo tudi adverbialna določila:
  - Adv.loci (pr. Jan stanuje v Šiški.)
  - Adv.modi (pr. Vesti se)
  - Adv.directionis (pr. Jan je odletel v ZDA.)

3. TRIVALENTNE STRUKTURE (dve desni določili)

Snom – VF – Sacc – Sinstr.

Pr. Starši so preskrbeli otroke s hrano. (potolažiti, pomiriti KOGA? S ČIM?)